

Центральноукраїнський національний технічний університет
Центр заочної та дистанційної освіти
Кафедра «Економіка, менеджмент та комерційна діяльність»

Допущена до захисту:

Завідувач кафедри економіки,
менеджменту та комерційної діяльності

Тетяна РЯБОВОЛИК
„12” „червня” 2024 р.

(протокол засідання кафедри ЕМ та КД
№ 15 від „12” „червня” 2024 р.)

Кваліфікаційна робота за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти

на тему: «Напрями вдосконалення управління промисловою діяльністю
України в умовах кризи»

Виконав(ла): здобувачка вищої освіти

IV курсу, групи МЕ-20пз
спеціальності 073 «Менеджмент»
(назва ОПП)

Дротянік Олександра Олександрівна
(прізвище, ініціали, підпис)

Керівник к.е.н., доцент, Рябоволик Т.Ф.
(наук.ст., вч.звання, прізвище, ініціали, підпис)

Рецензент д.е.н., проф. Сибірцев В.В.
(прізвище, ініціали, посада)

ЗМІСТ	Стор.
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ	7
1.1. Економічна сутність менеджменту промислової діяльності країни в умовах кризи	7
1.2. Законодавча база регулювання промислової діяльності на рівні країни	14
1.3. Зарубіжний досвід удосконалення промислової діяльності країни та можливості імплементації в Україні як стимулятора швидкого виходу з кризи	22
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ПОТЕНЦІАЛ ПРОМИСЛОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ КРАЇНИ	28
2.1. Передумови та проблеми інноваційної модернізації української промисловості	28
2.2. Аналіз основних показників промислової діяльності на рівні країни	35
2.3. Моніторинг програм та проектів фінансової підтримки промислової діяльності як чинника покращення економічної стійкості країни	42
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ПІДТРИМКИ ПРОМИСЛОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКА ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ КРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ	47
3.1. Пропозиції щодо покращення розвитку показників промислової діяльності країни в умовах кризи	47
3.2. Модель та інструменти державної підтримки розвитку промислової діяльності України в умовах Індустрії 4.0	50
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

Актуальність питання щодо напрямків вдосконалення управління промисловою діяльністю України в умовах кризи визначається декількома факторами, а саме економічною нестабільністю, конкурентоспроможністю, стратегічними викликами та соціальною відповідальністю. Мова йде про те, що у кризових умовах, таких як економічні кризи або глобальні дисбаланси, промислова діяльність стає одним із ключових сегментів, який може відігравати стратегічну роль у відновленні економіки. Також в умовах кризи важливо забезпечити конкурентоспроможність промислових підприємств на ринках збуту, що вимагає ефективного управління та впровадження інновацій. Варто пам'ятати, що кризові ситуації часто супроводжуються стратегічними викликами, такими як нестача сировини, обмеження на ринках або зміни у споживчих уподобаннях, що вимагає гнучкості та швидкої реакції від управління промисловістю. Не менш важливо в таких ситуаціях враховувати соціальні аспекти управління промисловою діяльністю, забезпечуючи стабільність робочих місць та соціальний захист працівників.

З вище зазначеного випливає, що питання вдосконалення управління промисловою діяльністю в умовах кризи є надзвичайно актуальним і вимагає комплексного підходу та швидкої реакції з боку держави, бізнесу та інших зацікавлених сторін.

Дослідженням розвитку промисловості та його впливу на економічний розвиток держави присвячені праці багатьох науковців, серед яких варто відзначити А. Гриценка, О. Гулевича, О. Кацук, А. Колота, Е. Лібанову, А. Никифорова та інших. Дослідженням кризи на підприємствах присвячені наукові праці таких вчених, як В.О. Василенко, О.М. Скібіцький, Т.М. Мараховська, А.В. Слободянюк, О.І. Судакова, М.К. Колісник, П.Г. Ільчук, П.І. Віблій та інших. Проблеми діагностики фінансової кризи висвітлені в працях як зарубіжних, так і вітчизняних економістів, серед яких можна виділити Е. Альтмана, І. Романа, У. Бівера, Я. Вишнякову, Г. Іванова та Л.

Лігоненко. Проте питання щодо напрямів вдосконалення управління промисловою діяльністю України в умовах кризи є надзвичайно актуальним та мало вивченим.

Метою роботи є узагальнення теоретичних аспектів управління промисловою діяльністю України в умовах кризи.

Для забезпечення досягнення мети роботи, було поставлено наступні завдання:

- 1) дослідити теоретичні основи економічної сутності менеджменту промислової діяльності України в кризовий період війни;
- 2) розглянути законодавчу базу яка стосується регулювання промислової діяльності на рівні країни;
- 3) провести аналіз основних показників промислової діяльності;
- 4) провести моніторинг програм та проектів щодо підтримки промислової діяльності в Україні;
- 5) розробити дієві пропозиції щодо покращення розвитку промислової діяльності в умовах військової кризи.

Об'єктом дослідження було обрано промислову діяльність на рівні країни.

Предметом дослідження є економічні показники діяльності промисловості в умовах кризи.

Методи досліджень – аналіз, синтез, порівняння, оцінювання, математичне моделювання.

Практична цінність роботи полягає у наданні пропозицій щодо покращення розвитку показників промислової діяльності країни в умовах кризи та запропоновано модель та інструменти державної підтримки розвитку промислової діяльності України в умовах Індустрії 4.0

Результати дослідження оприлюднені на X Обласній науково-практичній конференції учнів та здобувачів вищої освіти «Сучасний стан економіки України: проблеми та перспективи розвитку» Центральноукраїнського національного технічного університету, м.

Кропивницький (19-20 квітня 2024 року, доповідь «Дослідження промислової діяльності України під час повномасштабного вторгнення»).

Джерелами інформації виступають підручники з підприємницької діяльності, економіки підприємства, статті науковців і молодих вчених, які займаються дослідженнями питань розвитку промислової діяльності та кризових явищ в промисловості, а також статистична інформація то темі дослідження за період з 2019 по 2022/2023 роки.

Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел та додатків. Загальний її обсяг становить 63 сторінок друкованого тексту, в тому числі основний текст – 55 сторінок. Ілюстративний матеріал до випускної кваліфікаційної роботи містить 4 таблиці та 15 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПРОМИСЛОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

1.1. Економічна сутність менеджменту промислової діяльності країни в умовах кризи

Вивчення питань управління промисловою діяльністю в умовах кризи є надзвичайно актуальним у сучасних економічних умовах. Промисловий сектор відіграє ключову роль у формуванні національного валового продукту, створенні робочих місць та забезпеченні стабільного економічного розвитку. Кризи різного характеру, такі як економічні рецесії, політична нестабільність, природні катастрофи та пандемії, військові дії, мають значний негативний вплив на функціонування промислових підприємств. У зв'язку з цим, ефективне управління промисловою діяльністю набуває особливої важливості для забезпечення стійкості та конкурентоспроможності підприємств.

Промисловий сектор є основою економічного розвитку багатьох економічно розвинутих країн світу, Україна не є винятком, тому управління цим сектором в умовах кризи безпосередньо впливає на економічну стабільність нашої країни. Дослідження ефективних стратегій управління дозволяє зменшити негативні наслідки кризових явищ та сприяти швидшому відновленню економіки. Адже криза в промисловому секторі призводить до зниження зайнятості, що, в свою чергу, негативно впливає на добробут населення. Вивчення питань управління дозволяє розробити заходи щодо збереження робочих місць та підтримки соціальної стабільності.

Варто відмітити, що умови кризи вимагають від підприємств адаптації та впровадження інноваційних рішень. Дослідження методів управління промисловою діяльністю сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств через впровадження новітніх технологій та оптимізацію виробничих процесів.

В той же час, ефективне управління фінансовими ресурсами в умовах кризи є критичним для виживання підприємств. Дослідження в цій сфері дозволяють розробити підходи до оптимізації витрат, залучення інвестицій та управління фінансовими ризиками. Адже кризи часто супроводжуються непередбачуваними ризиками, які можуть мати руйнівний вплив на промислові підприємства. Вивчення методів управління ризиками допомагає ідентифікувати, оцінити та мінімізувати вплив таких ризиків на діяльність підприємств.

В умовах глобалізації кризи можуть мати транснаціональний характер. Дослідження питань управління промисловою діяльністю в умовах кризи сприяє розробці стратегій міжнародного співробітництва та обміну досвідом, що є важливим для глобальної економічної стабільності.

Досліджуючи більш глибоко сутність даної теми ми пропонуємо розглянути такі поняття як: «промислова діяльність (виробництво)», «менеджмент промислової діяльності», «управління промисловою діяльністю», «Криза промислової діяльності».

На нашу думку сутність поняття промислова діяльність є ширшим поняттям ніж промислове виробництво (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Сутність поняття промислова діяльність
та промислове виробництво

Джерело: складено автором за матеріалами [26]

Промислове виробництво – це процес масового виготовлення товарів та продукції за допомогою механізмів, технологічного обладнання та людських ресурсів. Воно включає всі етапи, починаючи від видобутку сировини і закінчуючи створенням готових виробів, призначених для задоволення потреб споживачів та інших промислових підприємств [26].

Промислова діяльність – це комплексний процес, що включає використання сировини, виробничих технологій, людських ресурсів та фінансового менеджменту для створення продукції, яка задовольняє потреби ринку. Вона відіграє ключову роль у розвитку економіки, забезпечуючи зростання національного доходу, підвищення рівня зайнятості та сприяючи інноваційному розвитку.

Складові промислової діяльності наведені на рисунку 1.2. які включають в себе такі елементи як: виробничий процес, економічну ефективність, технологічний розвиток та інновації, управління персоналом та фінансовий менеджмент, маркетинг та збут [22].

В той же час варто відмітити, що «менеджмент промислової діяльності» – це сукупність методів, принципів та інструментів управління, спрямованих на ефективне планування, організацію, мотивацію, контроль та координацію всіх аспектів виробничого процесу з метою досягнення стратегічних і оперативних цілей підприємства.

Менеджмент промислової діяльності є критично важливим для забезпечення ефективного функціонування промислових підприємств. Від ефективності управління залежить здатність підприємства адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури, забезпечувати високу якість продукції, мінімізувати витрати та максимізувати прибуток. Крім того, успішний менеджмент сприяє сталому розвитку, інноваційності та конкурентоспроможності підприємства на глобальному ринку.

Отже, ми можемо сказати, що управління промисловою діяльністю є сукупністю управлінських дій, методів і процесів, спрямованих на ефективне використання ресурсів та координацію всіх етапів виробництва для

досягнення встановлених цілей підприємства. Воно охоплює планування, організацію, мотивацію, контроль та регулювання виробничих процесів [30].

Рисунок 1.2 – Складові елементи промислової діяльності

Джерело: складено автором за матеріалами [22]

Економічна сутність менеджменту промислової діяльності країни в умовах кризи полягає у забезпеченні ефективного функціонування підприємств та промислового сектору загалом, незважаючи на зовнішні та внутрішні економічні виклики.

Зокрема під сутністю поняття «криза промислової діяльності» ми розуміємо, як стан, коли промисловий сектор економіки стикається з істотними труднощами, які призводять до значного скорочення виробництва,

зниження прибутковості підприємств, втрати робочих місць та загального економічного спаду. Криза може бути викликана різними факторами, такими як економічна нестабільність, політичні конфлікти, технологічні зміни, природні катастрофи, військові дії та ін. Ключові чинники, які викликають кризу промислової діяльності наведені на рис. 1.3.

Рисунок 1.3 – Основні фактори кризи промислової діяльності

Джерело: складено автором за матеріалами [22]

Розглянемо більш детально зазначені фактори.

Так економічні фактори передбачають:

- зниження попиту (економічний спад, зменшення купівельної спроможності населення або зміна споживчих вподобань);
- фінансова нестабільність (високі відсоткові ставки, обмежений доступ до кредитних ресурсів, інфляція).

Під політичними факторами розуміють:

- регуляторні зміни (непередбачувані зміни в законодавстві або податковій політиці);
- політичні конфлікти та нестабільність (війна, санкції, торговельні війни та інші геополітичні фактори).

Технологічні фактори передбачають:

- технологічна відсталість (нездатність підприємств адаптуватися до нових технологічних вимог і трендів);
- інноваційні зрушення (вихід на ринок нових, більш ефективних технологій або продуктів).

Природні та екологічні фактори включають:

- природні катастрофи (землетруси, повені, урагани та інші природні явища, які можуть зруйнувати виробничі потужності);
- екологічні кризи (забруднення навколишнього середовища, зміни клімату, що впливають на виробничі процеси).

Криза промислової діяльності має багатогранні наслідки, що охоплюють економічну, соціальну, політичну, технологічну та екологічну сфери. Вона може призвести до значного зниження обсягів виробництва, фінансових втрат, зростання безробіття та соціальної напруги, зупинки інноваційних проектів та погіршення екологічної ситуації. Усвідомлення цих наслідків є важливим для розробки ефективних антикризових стратегій та заходів, спрямованих на мінімізацію негативних впливів та забезпечення сталого розвитку промислового сектору.

Отже, економічна сутність управління промисловою діяльністю країни в умовах кризи полягає у забезпеченні стабільного функціонування підприємств промислового сектору за умов зовнішніх та внутрішніх економічних викликів. Основні аспекти цього процесу включають такі ключові елементи як:

1. Стратегічне планування та антикризове управління
2. Оптимізація витрат та підвищення ефективності
3. Інновації та технологічний розвиток
4. Фінансовий менеджмент та залучення інвестицій
5. Управління персоналом
6. Ризик-менеджмент
7. Взаємодія з державними та міжнародними організаціями

Антикризове управління є критичним компонентом управління в умовах кризи. Це включає розробку стратегічних планів, що дозволяють підприємствам адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури, мінімізувати ризики та забезпечити довгострокову стійкість. До заходів можуть належати диверсифікація продуктового портфелю, пошук нових ринків збуту та оптимізація внутрішніх бізнес-процесів.

В умовах кризи особливо важливо забезпечити ефективне управління витратами. Це може включати перегляд витратних статей, впровадження енергоощадних технологій, автоматизацію виробничих процесів та скорочення зайвих витрат. Підвищення ефективності операційної діяльності є необхідним для збереження конкурентоспроможності на ринку навіть за умови зниження прибутків.

Криза може слугувати стимулом для інновацій, оскільки підприємства змушені шукати нові шляхи для підвищення продуктивності та якості продукції. Інвестиції в нові технології та модернізацію виробничих потужностей можуть допомогти підприємствам не лише вижити, але й зміцнити свої позиції на ринку.

Ефективний фінансовий менеджмент включає управління грошовими потоками, оптимізацію структури капіталу, залучення інвестицій та кредитних ресурсів. В умовах кризи особливо важливо забезпечити ліквідність та фінансову стабільність підприємств, а також знайти альтернативні джерела фінансування.

Криза часто вимагає скорочення витрат на персонал, але важливо зберегти ключових працівників та мотивувати їх до ефективної роботи. Це може включати впровадження гнучких графіків роботи, програм навчання та підвищення кваліфікації, а також заходів для підтримки морального духу команди.

Важливим компонентом є управління ризиками, що включає ідентифікацію потенційних загроз, оцінку їх впливу на діяльність підприємства та розробку стратегій для мінімізації негативних наслідків. Це

може включати страхування, диверсифікацію бізнесу, а також розробку резервних планів на випадок різних сценаріїв розвитку подій.

Державна підтримка може бути важливою для промислових підприємств у кризовий період. Це включає доступ до антикризових програм, пільгових кредитів, субсидій та інших форм підтримки. Важливою є також співпраця з міжнародними організаціями для залучення інвестицій та технологічної допомоги.

Управління промисловою діяльністю в умовах кризи є складним процесом, що вимагає системного підходу та гнучкості у прийнятті рішень. Ефективне управління дозволяє не лише забезпечити виживання підприємств у складні часи, але й створити умови для їх подальшого розвитку та процвітання.

1.2. Законодавча база регулювання промислової діяльності на рівні країни

Промисловий комплекс України являє собою складний багатогранний компонент ієрархічної системи управління державою. Взаємодія та ефективність функціонування всіх сегментів промислового комплексу суттєво впливають на загальний рейтинг країни на міжнародному рівні. Державне регулювання діяльності підприємств, яке здійснюється на основі відповідних нормативно-правових актів, є одним із ключових факторів, що визначають розвиток промисловості в країні.

Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895), видатний філософ, публіцист, історик та вчений, зробив значний внесок у розвиток правової ідеології в Україні. Він розглядав закон і право як вираження загальної волі народу, тобто волі більшості, яка може не співпадати з інтересами окремих осіб або груп людей. На його думку, закони мають встановлювати й підтримувати порядок у суспільстві, запобігати зловживанням з боку чиновників, а також визначати, гарантувати й забезпечувати особисті права та

свободи громадян. Всі громадяни, включаючи посадовців і законодавців, повинні бути рівними перед законом [46, с. 117 – 118, 123, 233].

Для розуміння поняття законності існує декілька методологічних підходів тлумачення. Зокрема є підхід який стосується функціонування законності як системи нормативних вимог. Ці вимоги регламентують побудову системи правового регулювання в державі та реалізацію правотворчої діяльності (нормотворчий аспект). Інший підхід розглядає дане поняття з точки зору її потенціалу забезпечення правопорядку в суспільстві (асpekt, пов'язаний з реалізацією права). Тобто законність виступає як певний режим діяльності всіх без винятку державних органів, громадських об'єднань, політичних партій, підприємств, установ, організацій, їх посадових осіб та окремих громадян, при якому необхідно точно й неухильно дотримуватися положень чинних законів України. [25, с. 61 – 63].

Беззаперечно, жодна доцільність (соціальна, економічна, політична тощо) не повинна переважати над законністю. Саме з позицій законності слід розглядати питання меж реалізації державного управління та нормотворчої діяльності органів виконавчої влади. Поточні проблеми управління мають вирішуватися на чіткій юридичній основі, з дотриманням принципів законності та моральності.

Законодавча база регулювання промислової діяльності складається з нормативно-правових актів, які визначають правила та норми ведення промислової діяльності, забезпечують контроль та нагляд за їх дотриманням, а також сприяють сталому розвитку промислового сектору. Розглянемо основні компоненти законодавчої бази України:

1. Конституція України – це основний закон, який закріплює основні принципи функціонування держави та її економічної системи, включаючи промислову діяльність. Вона визначає права та обов'язки суб'єктів економічної діяльності, захист права власності, свободу підприємництва та обов'язок держави створювати умови для розвитку економіки [18].

2. Господарський кодекс України – регулює загальні засади

господарської діяльності, включаючи правовий статус суб'єктів господарювання, види та форми господарської діяльності, основи державного регулювання та нагляду за господарською діяльністю [3].

3. Цивільний кодекс України – визначає загальні положення щодо власності, договорів, зобов'язань та інших аспектів цивільно-правових відносин, що впливають на промислову діяльність [45].

4. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» – встановлює перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, порядок отримання ліцензій та контроль за їх дотриманням [7].

5. Закон України «Про охорону праці» – визначає правові, соціально-економічні, організаційні та технічні основи охорони праці на підприємствах, установах та організаціях [8].

6. Закон України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності" – регламентує порядок здійснення державного нагляду та контролю за діяльністю суб'єктів господарювання, у тому числі промислових підприємств [9].

7. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" – регулює відносини в галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки в процесі промислової діяльності [10].

Також до законодавчої бази регулювання промислової діяльності на рівні країни відносять: постанови та накази, державні стандарти, міжнародні угоди та регламенти.

Постанови Кабінету Міністрів України та накази міністерств – це нормативні акти, що деталізують положення законів та визначають конкретні правила і процедури, необхідні для їх реалізації. Вони можуть стосуватися різних аспектів промислової діяльності, включаючи ліцензування, стандартизацію, охорону праці, екологічні вимоги тощо.

Державні стандарти України (ДСТУ) – це нормативні документи, що встановлюють вимоги до продукції, процесів та послуг, які мають

забезпечувати безпеку, якість та ефективність промислової діяльності.

Міжнародні угоди та регламенти, до яких приєдналася Україна, є важливою частиною законодавчої бази регулювання промислової діяльності. Вони включають правила і норми, розроблені міжнародними організаціями (наприклад, ISO, IEC), та зобов'язують країну виконувати міжнародні стандарти.

Однак, з моменту здобуття незалежності і до сьогодні базовими законами розвитку промисловості в Україні залишаються такі як: Указ Президента України від 22 лютого 2003 р. № 102 «Про Концепцію державної промислової політики», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 16 серпня 1999 р. [43]. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII [11]. Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі» від 05.08.2016 № 3531-VI [12]. У всіх цих документах зазначено, що промисловий розвиток України є одним із пріоритетних національних інтересів. Для реалізації цього пріоритету держава повинна стимулювати спрямування інвестиційних потоків у середньо- та довгостроковій перспективі шляхом застосування економічних стимулів (державної допомоги) для розвитку підприємств України.

Одним із ключових елементів є впровадження інноваційних технологій, які мають забезпечити застосування наукоємних розробок у сфері високих технологій та промислове виробництво конкурентоспроможної на світовому ринку продукції. Значна кількість законодавчо-нормативних документів втратила свою чинність. З огляду на це, протягом останніх років в Україні було прийнято ряд нових нормативних документів, які в тій чи іншій мірі регламентують подальший розвиток промисловості в країні. В основному вони спрямовані на підвищення економічного потенціалу країни та залучення інвестицій для розвитку окремих галузей промисловості.

Дані щодо законотворчої діяльності в країні за останні роки, пов'язаної з розвитком промисловості, представимо у вигляді таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Чинна основна нормативно-правова база документів розвитку промисловості України

№ з/п	Назва документу	Ключові аспекти
1	2	3
1	Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 13.01.2024 № 3715-VI	Пріоритетними напрямками інноваційної діяльності є: - освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; - освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки; - освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; - технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу; - впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики; - широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; - розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки
2	Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фінансове оздоровлення державного підприємства «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова» від 23.03.2017 № 1987-VIII	З метою створення умов для стабілізації виробництва у галузі ракетобудування і забезпечення виконання Україною зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань космічної діяльності, а також для забезпечення подальшого розвитку цієї галузі під час вимушеної переорієнтації напрямів міжнародного співробітництва у сфері космічної діяльності та відновлення оборонної складової галузі забезпечити, починаючи з 2017 року, державне підприємство «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова» державними замовленнями, у тому числі державними оборонними замовленнями, виходячи з можливостей державного бюджету»
3	Постанова «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» від 1 березня 2017 р. № 130	Визначає механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників» за напрямом «Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва»

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
4	Розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року» від 17 липня 2013 р. № 603-р	Метою Програми є комплексне розв'язання проблемних питань функціонування промислового сектору економіки України шляхом розроблення організаційно-економічного механізму та залучення ресурсів для реалізації завдань структурнотехнологічної модернізації вітчизняної промисловості у напрямі збільшення частки високотехнологічних видів діяльності в обсягах виробництва та експорту, задоволення потреб внутрішнього ринку у продукції власного виробництва, зростання зайнятості та підвищення завдяки цьому добробуту населення
5	Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі «Про затвердження Положення про комісію з формування переліку вітчизняної техніки та обладнання для агропромислового комплексу, вартість яких частково компенсується за рахунок коштів державного бюджету» від 13.04.2017 № 566	Положення визначає порядок організації та діяльності комісії з формування переліку вітчизняної техніки і обладнання для агропромислового комплексу, вартість яких частково компенсується за рахунок коштів державного бюджету, яка утворюється при Міністерстві економічного розвитку та торгівлі України
6	Наказ Міністерства аграрної політики і продовольства «Про затвердження форм для отримання часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» від 18.04.2017 р. № 228	Відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, (Постанова КМУ № 130), затверджено форми Заявки та інформації про суму коштів, що підлягає частковій компенсації
7	Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року» від 15 січня 2014 р. № 25-р	Метою Програми є забезпечення розвитку та конкурентоспроможності вітчизняного легкового автомобілебудування, що базується на інноваційно-інвестиційній моделі розвитку, з рівнем локалізації понад 55 відсотків, покриттям внутрішнього попиту автомобілями вітчизняного виробництва на 70 відсотків, збільшенням до 2020 року випуску легкових автомобілів до 734,4 тис. одиниць та нарощуванням експортного потенціалу до 220,3 тис. автомобілів

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
8	Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку атомнопромислового комплексу на період до 2020 року» від 9 листопада 2016 р. № 943-р	Метою Програми є організація на території України виробництва ядерного палива та його компонентів на базі національних ресурсів природного урану та цирконію для зниження рівня залежності від іноземного постачальника ядерного палива на атомні електростанції
9	Розпорядження «Про схвалення основних напрямків розвитку озброєння та військової техніки на довгостроковий період» від 14 червня 2017 р. № 398-р	Метою впровадження цих Основних напрямів є визначення напрямів розвитку військотехнічного і технологічного потенціалу держави на довгострокову перспективу для забезпечення належного оснащення всіх складових сектору безпеки і оборони необхідним озброєнням та військової (спеціальної) техніки
10	Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року» від 15.01.2014 № 25-р	Метою Програми є забезпечення розвитку та конкурентоспроможності вітчизняного легкового автомобілебудування, що базується на інноваційно-інвестиційній моделі розвитку, з рівнем локалізації понад 55 відсотків, покриттям внутрішнього попиту автомобілями вітчизняного виробництва на 70 відсотків, збільшенням до 2020 року випуску легкових автомобілів до 734,4 тис. одиниць та нарощуванням експортного потенціалу до 220,3 тис. автомобілів
11	Розпорядження «Про схвалення Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року» від 30 травня 2018 р. № 430-р	Стратегія визначає пріоритети комплексного формування транспортної політики та ефективного державного управління, основні напрями розвитку транспортної галузі на період до 2030 року. Метою Стратегії є створення інтегрованого до світової транспортної мережі безпечно функціонуючого та ефективного транспортного комплексу України, задоволення потреб населення у перевезеннях та покращення умов ведення бізнесу для забезпечення конкурентоспроможності та ефективності національної економіки.
12	Положення «Про Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України» від 7 вересня 2020 р. № 819	Основними завданнями Мінстратегпрому є: 1. Забезпечення формування та реалізація державної політики у сфері: - державної промислової політики, державної політики щодо розвитку стратегічних галузей промисловості, зокрема військово-промислової політики в оборонно-промисловому комплексі; - державного оборонного замовлення; інноваційної діяльності у стратегічних галузях промисловості;

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
		- здійснення управління об'єктами державної власності, які віднесені до сфери управління Міністерства промисловості в установленому законодавством порядку. 4) Забезпечення у стратегічних галузях промисловості: - участі у формуванні державної політики щодо провадження науково-дослідної, дослідно-конструкторської, виробничої, фінансової та іншої діяльності підприємств, установ та організацій, які належать до сфери управління Міністерства промисловості, функціонування державного фонду розвитку базових і критичних технологій, підтримки інновацій в оборонно-промисловому комплексі та в інших галузях промисловості; - залучення інвестицій в оборонно-промисловий комплекс, зокрема для впровадження новітніх технологій, створення конкурентоспроможних зразків високотехнологічної промислової продукції, зокрема продукції військового призначення, укладення договорів в рамках державно-приватного партнерства відповідно до законодавства; - організації роботи із створення техніки для потреб оборони та безпеки держави та інших стратегічних галузей промисловості; - здійснення співробітництва з міжнародними організаціями, зокрема Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) з питань розвитку стратегічних галузей промисловості; - разом з іншими центральними органами виконавчої влади відповідно до закону та в межах повноважень розвитку міжнародного воєнно-економічного, військово-промислового та військово-технічного співробітництва, підготовки та укладення міжнародних договорів з цих питань, реалізації основ військово-технічної політики України, військово-технічного співробітництва з іноземними державами та розвитку оборонно-промислового комплексу.
13	Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку атомно-промислового комплексу на період до 2026 року» від 29 грудня 2021 р. № 1804-р	Метою Програми є модернізація та нарощування виробничих потужностей урановидобувної промисловості для повного задоволення потреб в урані вітчизняної атомної енергетики, освоєння технологій виробництва ядерно-чистого цирконію.

Джерело: складено автором за матеріалами [13; 14; 27; 32; 23; 24; 33; 34; 35; 36; 37; 28; 38]

З вищенаведеного можна зробити висновок, що більшість нормативних документів спрямовано на розвиток двох ключових сегментів промисловості:

оборонного та сільськогосподарського секторів. З огляду на ситуацію в країні, саме ці сегменти є найбільш затребуваними сьогодні. Однак, необхідно розуміти, що розвиток цих галузей є неможливим без взаємопов'язаного розвитку машинобудівного комплексу країни. Слід чітко визначити ключові елементи цього сектору, як одного з найперспективніших для України: велика сировинна база, наявність висококваліфікованих працівників, зручне транспортне сполучення, можливість застосування передових технологій.

Отже, законодавча база регулювання промислової діяльності в Україні складається з широкого спектру нормативно-правових актів, що охоплюють різні аспекти промислового виробництва. Вона забезпечує правові основи для ведення промислової діяльності, регулює взаємодію між суб'єктами господарювання, встановлює стандарти якості та безпеки, а також сприяє екологічній та соціальній відповідальності промислових підприємств.

1.3. Закордонний досвід організації ефективного менеджменту з енергозбереження промислових підприємств та подолання кризових явищ

Вивчення зарубіжного досвіду удосконалення промислової діяльності може надати цінні поради та інструменти для України, спрямовані на стимулювання швидкого виходу з повоєнної та економічної кризи. Застосування передових практик та адаптація ефективних стратегій до українських реалій може стати потужним поштовхом для розвитку промисловості.

Розглянемо успішні кейси розвинених країн світу, які демонструють швидкий промисловий розвиток та покращення країни на світовій арені зокрема з питань стійкості до кризових явищ та потрясінь різного характеру.

Так Німеччина є лідером у впровадженні Індустрії 4.0, яка включає інтеграцію кіберфізичних систем, Інтернету речей (IoT) та великих даних у виробничі процеси.

Переїняття досвіду та впровадження технологій Індустрії 4.0 може значно підвищити продуктивність та ефективність українських підприємств. Держава може сприяти створенню технологічних кластерів та центрів інновацій, що в цілому покращить промислову діяльність України. Для України впровадження Індустрії 4.0 може стати вирішальним фактором для підвищення конкурентоспроможності, економічного зростання та стійкості промислового сектору. Головні компоненти Індустрії 4.0 які на нашу думку можуть мати місце в реалізації на промислових підприємствах України наведено на рис. 1.4.

Рисунок 1.4 – Основні компоненти Індустрії 4.0 та їх імплементація в підприємницьку діяльність України

Джерело: складено автором за матеріалами [48]

Перевагами Індустрії 4.0 для України є [16]:

- підвищення продуктивності (автоматизація та оптимізація виробничих процесів можуть значно підвищити продуктивність підприємств);
- зменшення витрат (використання технологій для ефективного управління ресурсами та зниження витрат на виробництво);
- підвищення якості продукції (інтелектуальні системи контролю якості дозволяють знизити кількість дефектів та підвищити стандарти виробництва);
- залучення інвестицій (впровадження сучасних технологій робить українські підприємства привабливішими для іноземних інвесторів);
- розвиток людського капіталу (навчання та перекваліфікація персоналу для роботи з новітніми технологіями сприяє підвищенню кваліфікації робочої сили).

Поряд зі значними перевагами ми не повинні забувати і про виклики пов'язані із її впровадженням, а саме:

- інфраструктурні обмеження, адже є проблеми з доступом до сучасних технологій та інтернету в деяких регіонах країни;
- фінансові бар'єри, оскільки існують високі витрати на впровадження новітніх технологій, які можуть бути непосильними для малих та середніх підприємств;
- недостатній рівень кваліфікації персоналу, оскільки є потреба в навчанні та перекваліфікації робітників для роботи з новими технологіями;
- регуляторні та правові обмеження в умовах необхідності адаптації законодавства до нових умов ведення промислової діяльності.

В той же час США активно підтримують МСБ через програми фінансування, податкові пільги та консультаційну підтримку.

Для України розробка дієвих державних програм підтримки МСБ, що включають доступ до фінансування, зниження податкового навантаження та розвиток інфраструктури підтримки, може сприяти зростанню малого та середнього бізнесу в промисловому секторі.

Малий та середній бізнес (МСБ) відіграє важливу роль у розвитку економіки України, забезпечуючи значну частку робочих місць та сприяючи інноваціям, зменшенні залежності від великих підприємств та стимулюванні місцевого економічного розвитку. МСБ в Україні складає близько 99% від загальної кількості підприємств, забезпечуючи понад 70% робочих місць та генеруючи значну частку ВВП. В цілому підтримка МСБ є ключовим елементом для стимулювання економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності країни [40].

Південна Корея здійснила значні державні інвестиції в науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), що призвело до технологічного прориву.

Збільшення державних інвестицій у НДДКР та розвиток співпраці між університетами, дослідницькими інститутами та промисловістю можуть стимулювати інноваційний розвиток в Україні [39].

Японська методологія «Кайдзен» (безперервне вдосконалення) акцентує увагу на постійному вдосконаленні виробничих процесів та залученні всіх працівників до цього процесу.

Методологія «Кайдзен» (яп. 改善, що означає «безперервне вдосконалення») зосереджена на постійному поліпшенні процесів, підвищенні ефективності та якості продукції, а також залученні всіх працівників до цих змін. Вона набула популярності у багатьох країнах і може бути дуже корисною для українських підприємств. Українські компанії також можуть адаптувати цю методологію в себе. На рис. 1.5 наведено основні принципи методології «кайдзен», звідки ми бачимо, що вони абсолютно актуальні і для української промислової діяльності [19].

Впровадження «Кайдзен» в Україні дає значні переваги, серед яких [20]:

- навчання персоналу (організація тренінгів і семінарів для працівників, щоб вони зрозуміли принципи «Кайдзен» і могли застосовувати їх у своїй роботі);

- створення «Кайдзен» команд (формування робочих груп, що займаються пошуком і впровадженням покращень);
- проведення «Кайдзен» заходів (регулярні зустрічі для обговорення можливих покращень і підбиття підсумків досягнень);
- застосування методів 5S (сортування (Seiri), організація (Seiton), чистота (Seiso), стандартизація (Seiketsu), дисципліна (Shitsuke) на робочому місці).
- моніторинг і оцінка результатів (встановлення ключових показників ефективності (KPI) для відстеження успіхів у впровадженні «Кайдзен»).

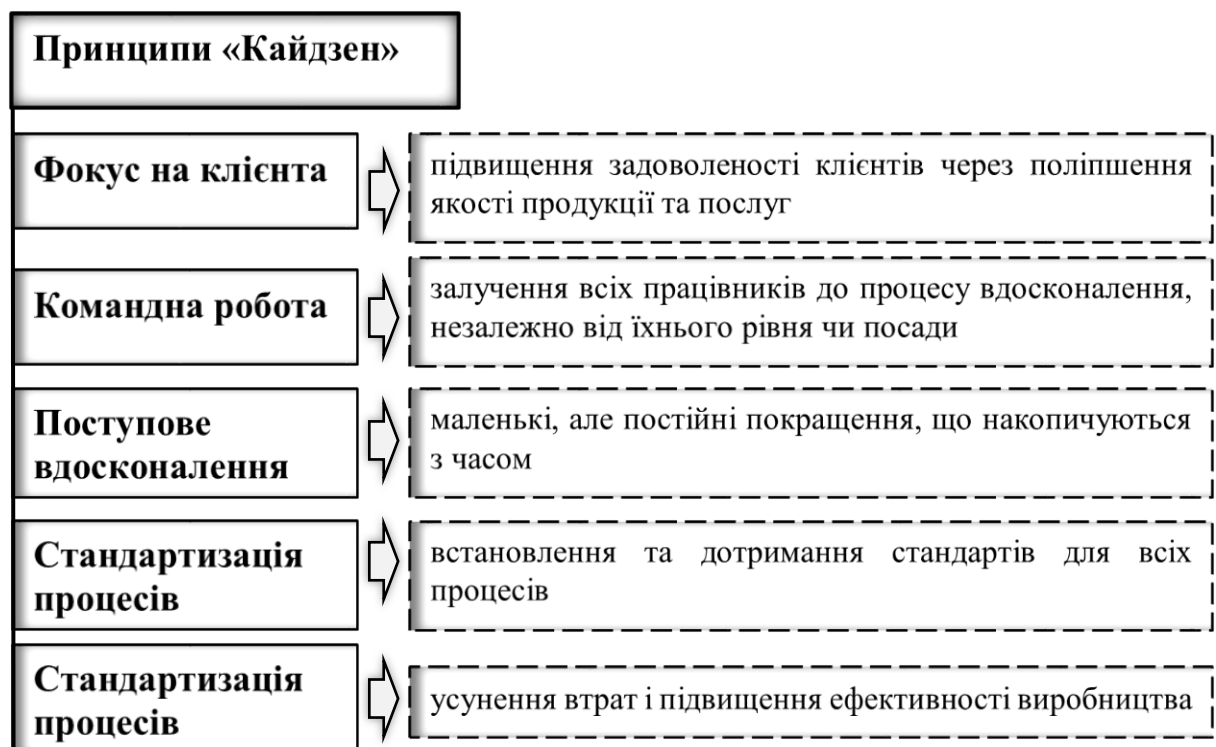

Рисунок 1.5 – Ключові принципи японської методології «Кайдзен»

Джерело: складено автором за матеріалами [19]

Швеція є лідером у впровадженні екологічно сталих виробничих практик, що включають використання відновлюваних джерел енергії та зменшення викидів.

Розвиток зеленої енергетики та впровадження екологічно чистих технологій можуть допомогти Україні досягти сталого розвитку та підвищити конкурентоспроможність на світовому ринку [47].

Можливості імплементації в Україні даних успішних практик промислово розвинених країн світу наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Можливості імплементації в Україні даних успішних практик щодо удосконалення промислової діяльності та стійкості до кризових явищ

Успішні кейси	Заходи	Очікувані результати
Адаптація технологій Індустрії 4.0	Створення технологічних парків та кластерів, державні програми фінансування впровадження новітніх технологій	Зростання продуктивності, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності продукції
Підтримка МСБ	Запровадження податкових пільг, спрощення доступу до фінансування, створення бізнес-інкубаторів	Розвиток малого та середнього бізнесу, збільшення кількості підприємств, економічне зростання
Інвестиції в НДДКР	Збільшення державного фінансування НДДКР, стимулювання приватних інвестицій у науково-технічні розробки, створення дослідницьких центрів	Інноваційний прорив, створення нових технологій, зростання експорту високотехнологічної продукції
Впровадження «КАЙДЗЕН»	Навчання персоналу принципам «кайдзен», створення програм безперервного вдосконалення на підприємствах	Підвищення якості продукції, зниження витрат, підвищення ефективності виробництва
Розвиток екологічно сталого виробництва	Підтримка проектів з розвитку зеленої енергетики, впровадження екологічних стандартів у виробництві	Зниження викидів, зменшення залежності від традиційних джерел енергії, підвищення екологічної безпеки

Джерело: складено автором

Імплементація зарубіжного досвіду удосконалення промислової діяльності в Україні може стати потужним стимулом для швидкого виходу з кризи. Впровадження передових технологій, підтримка малого та середнього бізнесу, інвестиції в НДДКР, застосування принципів «кайдзен» та розвиток екологічно сталого виробництва можуть значно підвищити економічний потенціал країни та її конкурентоспроможність на світовому ринку.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ПОТЕНЦІАЛ ПРОМИСЛОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ КРАЇНИ

2.1. Передумови та проблеми інноваційної модернізації української промисловості

Сучасний світ переживає значні зміни через розробку проривних технологій, зростаючу міжнародну конкуренцію за інтелектуальні інвестиції та талановитих фахівців, а також прискорення глобальних і відкритих процесів.

У сучасних умовах людський інтелект є основним джерелом конкурентоспроможності та лідерства. Знання, навички та компетенції, отримані через освіту, безпосередньо впливають на технологічний розвиток, що є ключовим фактором для підвищення продуктивності та міжнародної конкурентоспроможності країни, а отже, є основою економічної модернізації. Наприклад, Д. Аджемоглу та Д. Робінсон визначають технологічні інновації та освіту як два найважливіші рушії якісного економічного зростання [1].

Однак загальноновизнано, що універсальної економічної політики, яка б відповідала рівню соціально-економічного розвитку країни та гарантувала її процвітання, не існує.

Норвезький економіст Е. Райнерт вважає, що причини цього слід шукати в структурних особливостях економік країн, що розвиваються. Він зазначає, що навіть поверхневий аналіз економічної структури бідних країн показує прямий зв'язок між типом їхньої виробничої структури та неефективністю. Райнерт аргументує свої висновки на досвіді Німеччини, Англії, Ірландії, Японії, Південної Кореї, Сінгапуру та інших країн, які сьогодні є розвиненими. Виявляється, що всі ці країни використовували схожу стратегію: вони відмовилися від сировинної орієнтації на користь переробної промисловості та обов'язково проходили через етап емуляції – прагнення досягти або

перевершити своїх конкурентів, що було їхнім головним пріоритетом.

На сьогодні переробна промисловість виробляє 16% світового ВВП (Рис. 2.1).

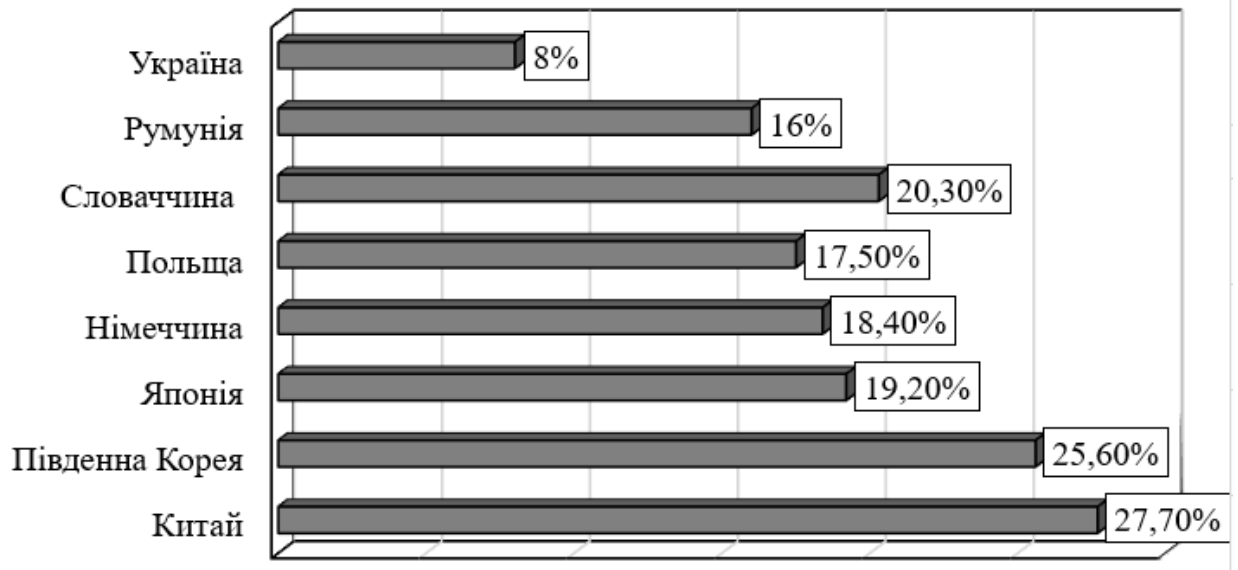

Рисунок 2.1 – Частка промвиробництва у ВВП країн станом на 2022 рік
Джерело: складено автором за матеріалами [49]

У країнах з великими виробничими потужностями, таких як Китай та Південна Корея, цей сектор забезпечує майже 30% ВВП. В Японії та Німеччині частка переробної промисловості становить близько 20% ВВП, у Польщі – 17,5%. Навіть у Румунії, яка традиційно є аграрною країною, вона досягає 16% ВВП, що в 2 рази більше, ніж в Україні. Примітно, що у 1999 році частка промисловості у ВВП України була вищою, ніж у будь-якій з вищезгаданих країн, і становила майже 28% [49].

Промисловість є рушієм інновацій, підвищення продуктивності та експорту. Наприклад, на промисловість припадає 80% експорту Європи, а 65% інвестицій у дослідження та розробки надходить від галузей переробної промисловості. Тому не дивно, що промислова модернізація визнана першочерговим завданням в ЄС, і включає:

- 1) успішну комерціалізацію інноваційних продуктів і послуг;
- 2) промислове використання інноваційних виробничих технологій;
- 3) впровадження інноваційних бізнес-моделей.

За даними Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку

(ЮНІДО), країни з сучасною промисловістю демонструють меншу вразливість до глобальних потрясінь і здатні успішніше долати виклики. Крім того, такі країни зберігають значні можливості для промислового зростання і технологічного прогресу впродовж наступних десятиліть.

Ця ситуація змусила світ остаточно визнати ключову роль промисловості у вирішенні сучасних викликів і загроз, з якими стикається людство. Серед них – подолання бідності, зменшення нерівності всередині країн та між ними, зміна клімату, виснаження природних ресурсів, зниження рівня безробіття тощо.

Для країн, що розвиваються, таких як Україна, інновації мають особливе значення, оскільки вони є основою індустріалізації. Індустріалізація відіграє ключову роль у диверсифікації економіки та подоланні її структурних слабкостей.

Зростання обсягів промислового виробництва у країнах, що розвиваються, є ключовим фактором їхнього прогресу. Однак цей розвиток має бути здійснений не за рахунок традиційних ресурсів, а шляхом підвищення продуктивності праці через впровадження трудо- і ресурсозберігаючих технологій та стимулювання інновацій у промисловості. Україна має значний конкурентний потенціал для такого сценарію:

- висококваліфіковане населення та розвинена освіта, що ставить країну на 24 місце зі 130 країн за індексом людського капіталу.
- вигідне географічне розташування в центрі Європи, що сприяє легкому доступу до ринків та транспортних маршрутів.
- великий споживчий ринок, який ще не насичений і відкриває перспективи для різних секторів економіки.
- розвинена наукова база та мережа вищих навчальних закладів, які можуть стати ключовими партнерами для промислового сектора.
- промисловий потенціал, який можна модернізувати та розвивати, використовуючи нові знання та інновації.

Незважаючи на значні природні, людські та матеріальні ресурси,

Україна відстає від усіх європейських країн за рівнем соціально-економічного й технологічного розвитку. Наприклад, обсяг ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності становить 12675,44 доларів США у 2022 році, що менше в 5,3 разів, ніж у Німеччині, в 3,7 рази в порівнянні з Польщею, в 3,4 рази в порівнянні з Румунією та в 2,8 рази в порівнянні з Болгарією [50].

Протягом останніх років частка переробної промисловості у структурі валової доданої вартості суттєво знизилась, тоді як частка аграрного сектору продовжує зростати. Однак, хоча аграрний сектор має важливе значення для країни, він не може забезпечити вихід на новий рівень економічного розвитку. Особливо зважаючи на явище спадної віддачі в сільському господарстві, коли виробництво додаткових одиниць культур стає дедалі дорожчим через залучення менш родючих земель, а світові ринкові ціни не покривають цих витрат. Отже, чим довше країна зосереджуватиметься на вирощуванні та експорті необроблених сільськогосподарських продуктів, тим біднішою вона ставатиме.

В ключових галузях Україна переважно експортує сировину та продукти з низьким ступенем переробки. У 2023 році частка продуктів рослинного походження у структурі товарного експорту України становила 27,1%, а частка продукції металургійного комплексу – 11,2%. Україна займає досить скромні позиції на світовому ринку високотехнологічної продукції. На 2023 рік експорт високотехнологічних товарів складав лише 8,0% від загального експорту промислових товарів. Відставання України від розвинених країн все ще є значним – у 3–9 разів [15].

У 2023 році Україна експортувала товарів на суму 36 мільярдів доларів, а імпорт склав 63,5 мільярда доларів. Це свідчить про те, що товарний експорт зменшувався другий рік поспіль: у 2021 році обсяг експорту товарів з України становив 68,2 мільярда доларів, а у 2022 році – 44,2 мільярда доларів. Основні категорії українського товарного експорту включають продовольство (переважно зерно) та метали, які значною мірою залежать від ефективності логістики. [6].

У 2023 році Україна відкрила власний морський коридор до чорноморських портів Одеської області після того, як Росія припинила виконувати свої зобов'язання за Зерною угодою. Це дало змогу поступово збільшувати експорт не лише зернових, а й інших товарів, а також відновити морський імпорт. Проте, в тому ж році Україна зіткнулася з польською блокадою сухопутного кордону, що негативно позначилося на українському експорті та зменшило податкові надходження від імпорту товарів.

Розглянемо найбільші категорії товарного експорту та імпорту України у 2023 році рис. 2.2.

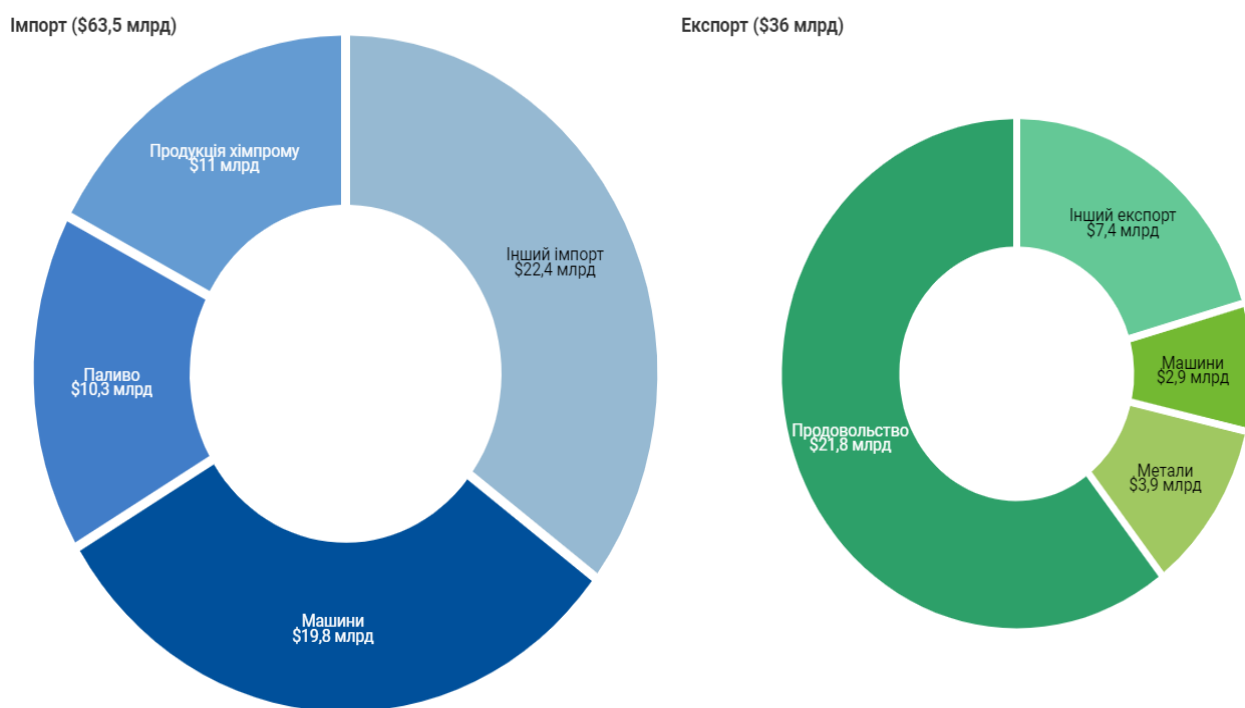

Рисунок 2.2 – Найбільші категорії товарного експорту та імпорту України у 2023 році

Джерело: складено автором за матеріалами [4]

Підприємства металургії нашої країни поступово відновлюють свої потужності та на тепер працюють в межах 70% своїх можливостей. Завдяки тому що наприкінці 2023 року зашморг на металургії вдалося послабити, через відновлення морського коридору та можливості експортувати продукцію через порти. Цей коридор надзвичайно важливий і повинен працювати, а його можливості збільшуватись. Для цієї галузі надзвичайно важливий експорт,

оскільки внутрішній ринок не може поглинути такі обсяги вироблених металів, адже їх частка до війни складала 80% експорту. Металургійне виробництво України за останні 3 роки наведено на рис. 2.3.

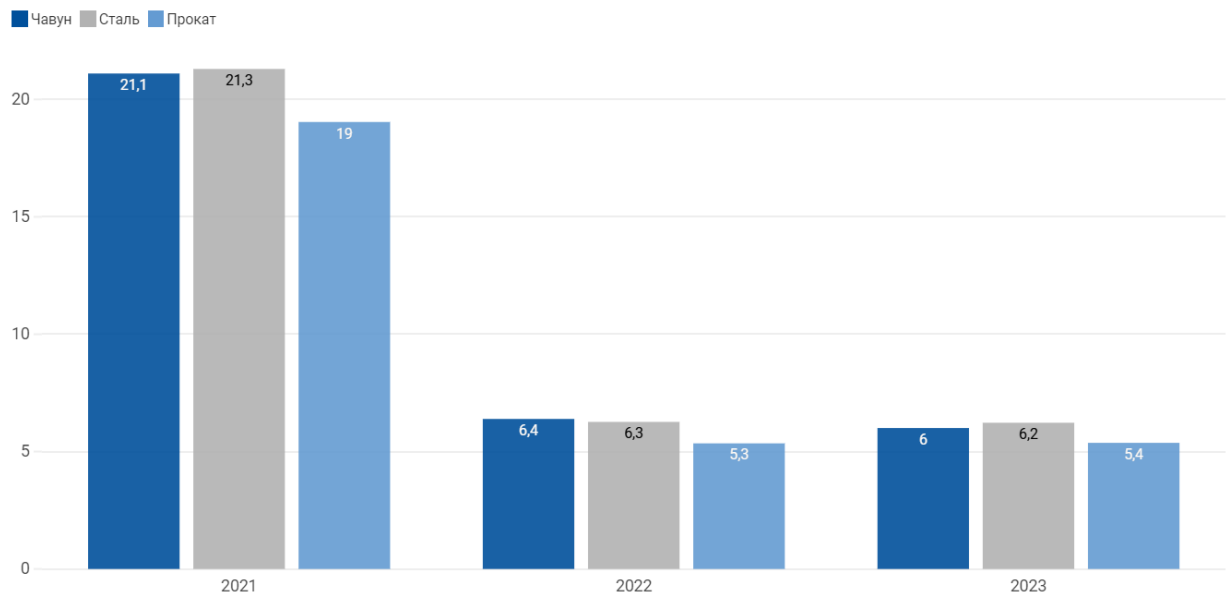

Рисунок 2.3 – Металургійне виробництво України

за 2021-2023 р.р., млн. тон

Джерело: складено автором за матеріалами [42]

Більша частина ВВП України спрямовується на кінцеве споживання, рівень якого у 2023 році становив 105,8% [2]. Іншими словами, майже всі вироблені в країні товари та послуги використовуються для задоволення кінцевих потреб населення і суспільства, а не для інвестицій у виробничі потужності. Частка капітальних інвестицій у ВВП складає лише 17,0% [44]. Для порівняння, у таких нових індустріальних країнах, як Китай, Індія та Південна Корея, частка капітальних інвестицій у ВВП становить 44%, 30% і 29% відповідно. Високі рівні інвестування дозволяють цим країнам підвищувати продуктивність праці, збільшувати асортимент продукції та розширювати присутність на глобальних ринках.

В Україні, при нинішньому рівні валового нагромадження основного капіталу, перспективи інноваційного розвитку виглядають сумнівними. Зважаючи на масштаб накопичених в економіці проблем, цей рівень інвестицій явно недостатній для здійснення необхідних структурних і технологічних перетворень табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Структура валової доданої вартості за 2019-2023 рр. (у постійних цінах), %

Показник	2019	2020	2021	2022	2023
Сільське, лісове та рибне господарство	10,4	10,8	12,7	9,7	8,5
Промисловість, усього	19,1	17,1	19,5	13,6	14,0
Добувна промисловість	6,5	5,3	7,5	5,0	4,6
Переробна промисловість	12,6	11,8	12,0	8,6	9,4
Будівництво	3,1	3,3	3,2	1,5	1,8
Сфера послуг	63,3	65,0	59,6	69,9	69,6

Джерело: складено автором за матеріалами [41]

Сільське господарство, промисловість (особливо добувна) та будівництво демонструють тенденцію до зниження своєї частки у ВВП. Це може свідчити про проблеми у цих галузях або про перехід економіки до інших секторів.

Частка сфери послуг стабільно зростає, досягнувши майже 70% у 2023 році. Це свідчить про перетворення економіки у напрямку сервісної.

Зниження частки промисловості, особливо добувної та переробної, може мати негативні наслідки для економіки, зважаючи на їхню роль у забезпеченні робочих місць і експортних надходжень. Необхідні інвестиції та модернізація для покращення показників у цих галузях.

Значне зниження частки будівництва може вказувати на уповільнення інфраструктурних проектів або інвестицій у житлове та комерційне будівництво.

Ці тенденції свідчать про структурні зміни в економіці України, де сфера послуг набуває більшої ваги, тоді як традиційні сектори, такі як промисловість і будівництво, стикаються з викликами.

Отже, для успішної інноваційної модернізації української промисловості необхідно вирішити проблеми, пов'язані з низьким рівнем інвестицій та інноваційної діяльності, зменшенням частки промислового виробництва та залежністю від сировинного експорту. Важливими кроками у

цьому напрямку є залучення інвестицій, розвиток науково-дослідних установ, поліпшення логістичної інфраструктури та підтримка експортоорієнтованих галузей з високою доданою вартістю.

2.2. Аналіз основних показників промислової діяльності на рівні країни

Промислова діяльність відіграє ключову роль у забезпеченні економічного зростання та стійкості національної економіки України. Її значення визначається рядом факторів, які впливають на розвиток економічних процесів та забезпечення високого рівня життя населення.

Вона залишається важливим сектором національної економіки, забезпечуючи значну частину валового внутрішнього продукту (ВВП). У структурі ВВП промисловий сектор представлений видобувною та переробною промисловістю, яка включає металургію, машинобудування, хімічну, харчову та легку промисловість. Ці галузі забезпечують стабільне економічне зростання, створюючи додану вартість та робочі місця.

Також промисловість є основним джерелом зайнятості для значної частини населення. Підприємства промислового сектору надають робочі місця як для кваліфікованих спеціалістів, так і для працівників середнього та низького рівня кваліфікації. Це сприяє зниженню рівня безробіття та підвищенню добробуту населення.

Не варто забувати, що промисловість є основним джерелом валютних надходжень до країни. Високий рівень експорту продукції переробної промисловості, зокрема металів, машин та устаткування, сприяє збалансуванню зовнішньоекономічних відносин та зміцненню національної валюти. Відновлення морського експорту через Український морський коридор посилює ці процеси, дозволяючи поступово збільшувати обсяги експортних операцій.

Промисловий сектор є основним джерелом інновацій та технологічного

прогресу. Інвестиції у дослідження та розробки, впровадження новітніх технологій та модернізація виробничих потужностей сприяють підвищенню продуктивності праці та конкурентоспроможності продукції на глобальних ринках. Це, в свою чергу, стимулює індустріалізацію та економічну диверсифікацію. Також сприяє розвитку інфраструктури країни, включаючи транспортні мережі, енергетичні системи та комунікації. Це створює сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій та розвитку інших секторів економіки, зокрема сфери послуг та агропромислового комплексу.

Підприємства промислові є значними платниками податків, забезпечуючи суттєві надходження до державного та місцевих бюджетів. Це дозволяє фінансувати соціальні програми, освітні та медичні заклади, а також інші державні потреби, забезпечуючи стабільність та розвиток суспільства.

На рис. 2.4. наведено основні показники промислової діяльності України.

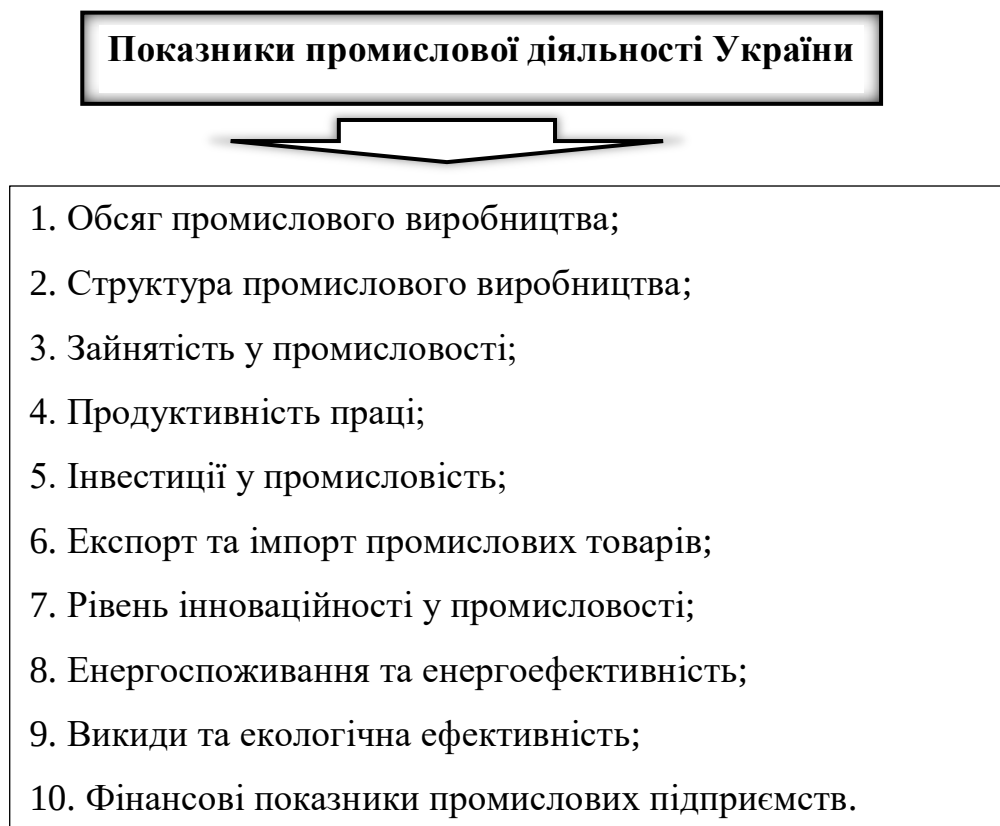

Рисунок 2.4 – Ключові показники промислової активності країни

Джерело: складено автором

Проведемо коротку характеристику зазначених показників. Відмітимо,

що промисловість України зазнала значних коливань у обсягах виробництва протягом останніх років, що було спричинено економічними, політичними та військовими факторами. В 2023 році спостерігалось поступове відновлення обсягів виробництва, особливо у металургії та аграрному секторі, завдяки відкриттю Українського морського коридору.

Розглядаючи структуру промислового виробництва маємо відмітити, що: частка сільського, лісового та рибного господарства зменшилася з 12,7% у 2021 році до 8,5% у 2023 році; частка промисловості усього зросла незначно з 13,6% у 2022 році до 14,0% у 2023 році; частка добувної промисловості впала з 7,5% у 2021 році до 4,6% у 2023 році; частка переробної промисловості зросла з 8,6% у 2022 році до 9,4% у 2023 році; частка будівництва збільшилася з 1,5% у 2022 році до 1,8% у 2023 році; частка сфери послуг залишається стабільною на рівні близько 69,6% у 2023 році [5].

Промисловий сектор є одним із основних роботодавців, але рівень зайнятості зазнав змін через економічні труднощі та військові дії. Металургійна галузь працює на 70% своїх потужностей, що впливає на рівень зайнятості в регіонах, де вона є основним джерелом роботи.

Продуктивність праці залишається однією з ключових проблем, оскільки інвестиції в модернізацію та новітні технології є недостатніми. Існує великий потенціал для підвищення продуктивності за рахунок впровадження інноваційних та ресурсозберігаючих технологій.

Обсяг капітальних інвестицій у ВВП України становить лише 16,0%, що є недостатнім для забезпечення стійкого економічного зростання. Високий рівень інвестицій в нових індустріальних країнах, таких як Китай (44%), Індія (30%) та Південна Корея (29%), дозволяє їм значно підвищувати свою продуктивність та присутність на глобальних ринках [49].

У 2023 році експорт товарів склав \$36 млрд, тоді як імпорт досяг \$63,5 млрд. Основними експортними товарами залишаються продовольство (здебільшого зерно) та метали, які сильно залежать від логістичної інфраструктури. Українська промисловість намагається відновити морський

експорт через відкриття нового морського коридору [6].

Інвестиції в дослідження та розробки залишаються на низькому рівні.

Експорт високотехнологічної продукції складає лише 7,2% від загального експорту промислових товарів, що значно відстає від розвинених країн.

Високий рівень енергоспоживання залишається викликом для промисловості, особливо в умовах енергетичної кризи. Необхідні значні інвестиції в енергоефективні технології для зменшення витрат та підвищення конкурентоспроможності.

Промисловість є значним джерелом викидів парникових газів та інших забруднюючих речовин. Впровадження екологічно чистих технологій залишається на низькому рівні, що потребує підвищеної уваги та інвестицій.

Підприємства промислового сектору стикаються зі значними фінансовими труднощами через нестабільність економічної ситуації. Рентабельність багатьох підприємств залишається низькою, що обмежує їх можливості для розвитку та інновацій.

Серед усіх показників, зазначених вище, найбільш комплексним є Індекс промислової продукції (ІПП). Він відображає зміну обсягів виробництва в різних галузях промисловості та допомагає оцінити економічну активність у країні. Також Індекс промислової продукції є показником, що відображає динаміку обсягу промислового виробництва. Це середньозважене значення, яке розраховується на основі індивідуальних індексів для кожного окремого товару.

Дані за 2019-2021 роки наведені без урахування тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях. З 2022 року ці дані також не враховують тимчасово окуповані російською федерацією території та частини територій, на яких ведуться (або велися) бойові дії (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Динаміка Індексу промислової продукції на кінець

досліджуваного періоду за 2019-2023 роки

Показник/роки	2019	2020	2021	2022	2023
ІПП (до попереднього місяця)	98.1	102.7	101.2	96.3	101.3
ІПП (до відповідного місяця попереднього року)	93.3	105.3	99.7	56.1	122.6
ІПП (до відповідного періоду попереднього року)	99.5	95.5	101.9	63.3	105.9

Джерело: складено автором за даними [17].

На рис. 2.5. наведено динаміку ІПП до попереднього місяця.

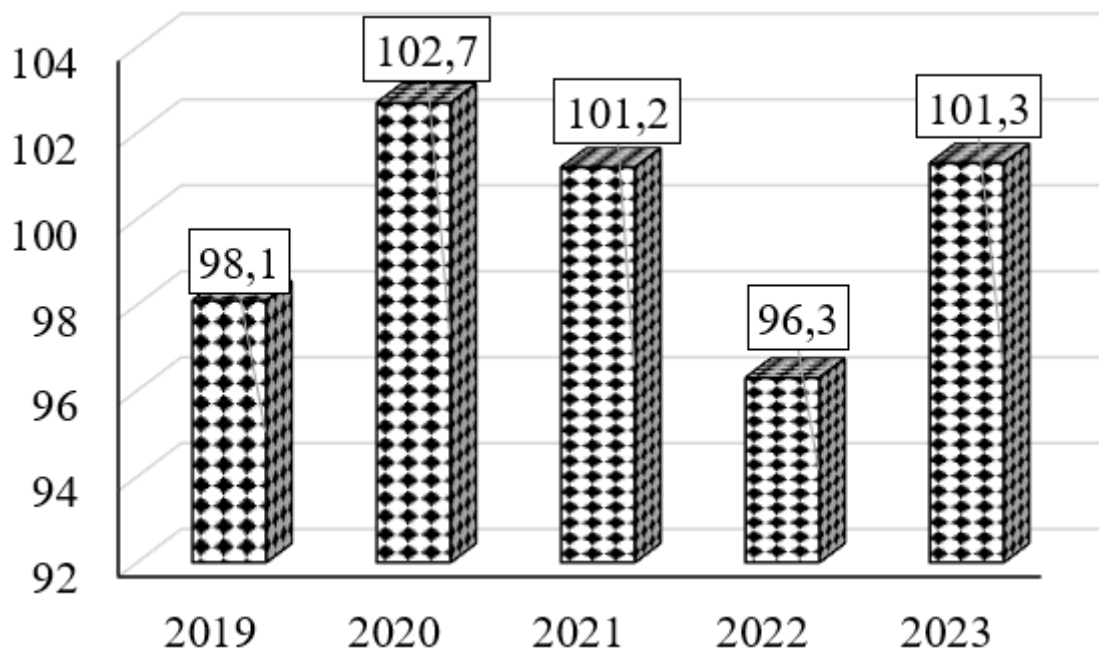

Рисунок 2.5 – Динаміка ІПП до попереднього місяця за 2019 2023 роки

Джерело: складено автором за даними [17].

Аналіз індексу промислової продукції порівняно з попереднім місяцем показує коливання протягом аналізованого періоду, а саме, в 2019 році показник знизився до 98.1, що свідчить про спад промислового виробництва. Натомість в 2020 році спостерігається значне зростання до 102.7, що вказує на пожвавлення виробництва. У 2021 році показник продовжував зростати, але більш повільними темпами – до 101.2. У 2022 році індекс знову впав до 96.3, що відображає суттєвий спад у промисловій діяльності, ймовірно пов'язаний із військовими діями. У 2023 році відбулося покращення до 101.3, що свідчить

про поступове відновлення виробництва.

На рис. 2.6. наведено динаміку ІПП до відповідного місяця попереднього року.

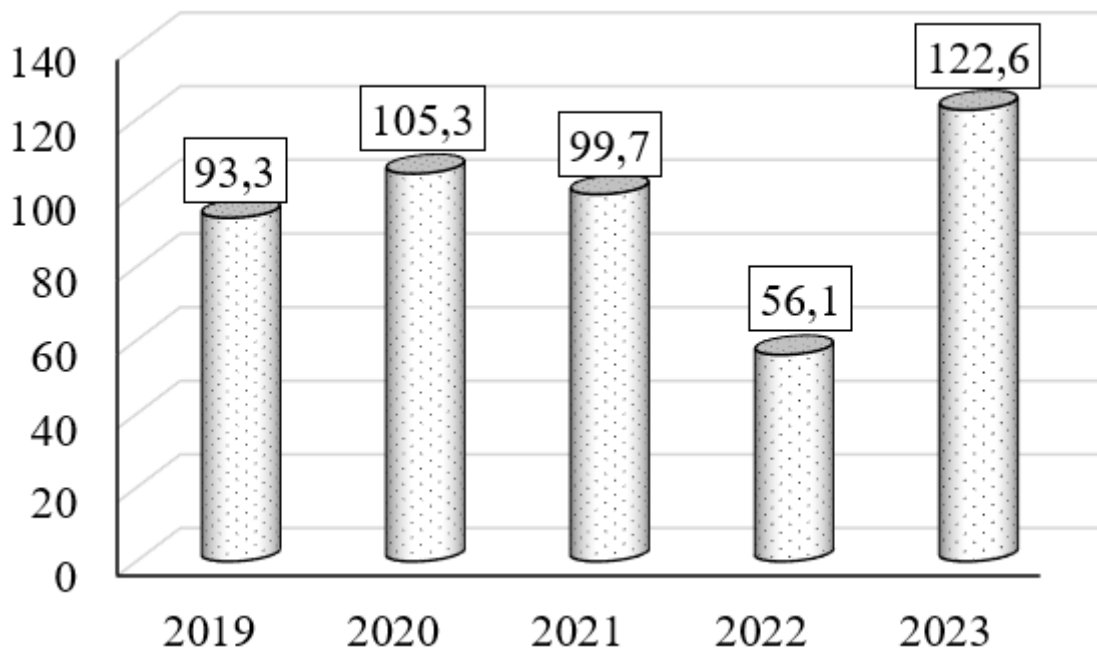

Рисунок 2.6 – Динаміка ІПП до відповідного місяця попереднього року за 2019 2023 роки

Джерело: складено автором за даними [17].

Порівняння індексу з відповідним місяцем попереднього року демонструє такі тенденції: в 2019 році індекс становив 93.3, що вказує на зниження виробництва порівняно з 2018 роком; в 2020 році ІПП зріс до 105.3, що свідчить про відновлення виробництва після спаду 2019 року; у 2021 році показник дещо знизився до 99.7, що вказує на стабілізацію виробництва на рівні попереднього року; у 2022 році індекс різко впав до 56.1, що вказує на значний вплив військових дій та економічної нестабільності на промислове виробництво; в 2023 році спостерігається значне відновлення виробництва з індексом 122.6, що може свідчити про адаптацію промисловості до нових умов.

На рис. 2.7. наведено динаміку ІПП до відповідного періоду попереднього року.

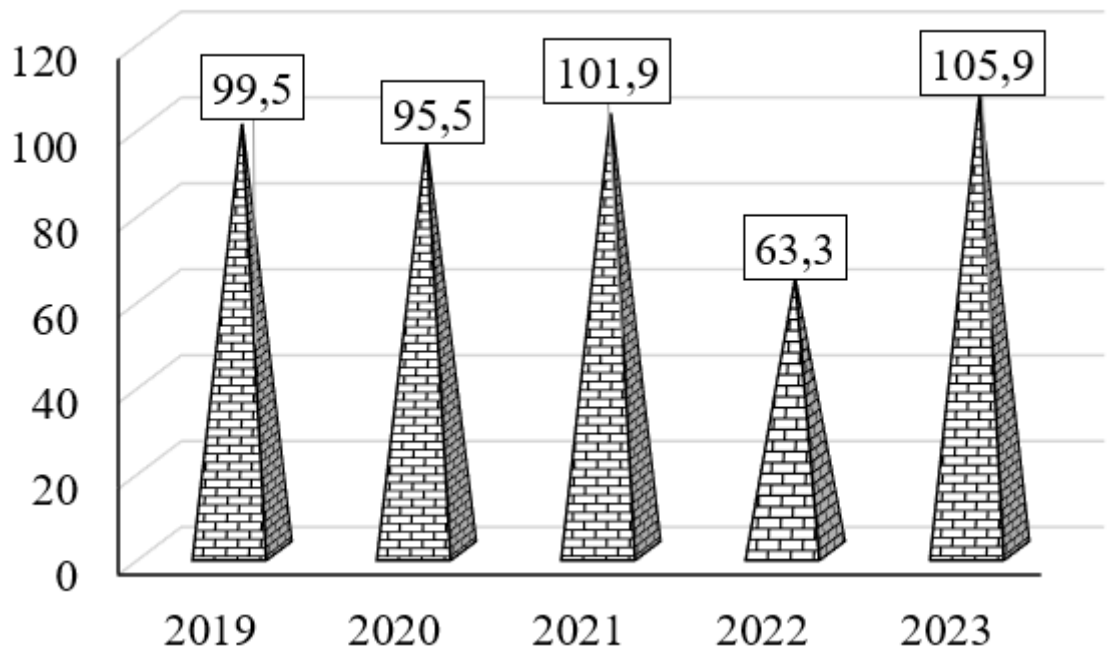

Рисунок 2.7 – Динаміка ІПП до відповідного періоду попереднього року за 2019-2023 роки

Джерело: складено автором за даними [17].

Порівняння індексу з відповідним періодом попереднього року показує загальну тенденцію за рік. Так у 2019 році показник становив 99.5, що свідчить про незначне зниження виробництва порівняно з 2018 роком. У 2020 році індекс знизився до 95.5, що відображає спад промислового виробництва в умовах пандемії COVID-19. А вже у 2021 році спостерігається покращення до 101.9, що свідчить про відновлення виробництва. Натомість в 2022 році індекс різко впав до 63.3, що вказує на суттєве зниження виробництва через військові дії. А вже в 2023 році індекс зріс до 105.9, що вказує на відновлення промислового виробництва та адаптацію до нових умов.

Динаміка індексу промислової продукції в Україні за 2019-2023 роки демонструє значні коливання, обумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Після падіння у 2019 та 2020 роках, спричиненого внутрішніми економічними проблемами та пандемією COVID-19, спостерігалось покращення у 2021 році. Проте у 2022 році індекс зазнав значного спаду через військові дії та економічну нестабільність. У 2023 році почалося поступове відновлення промислового виробництва, що свідчить про певну стабілізацію

та адаптацію до нових умов.

В цілому, зазначені показники дозволяють глибше розуміти стан української промисловості, виявляти проблеми та формувати стратегії для її розвитку та модернізації

2.3. Моніторинг програм та проектів фінансової підтримки промислової діяльності як чинника покращення економічної стійкості країни

Фінансова підтримка промислової діяльності відіграє критично важливу роль у забезпеченні економічної стійкості країни. З огляду на сучасні економічні виклики та глобальні трансформації, ефективна підтримка промисловості стає необхідною умовою для стабільного розвитку економіки. Моніторинг програм та проектів фінансової підтримки дозволяє оцінити їхню ефективність та вплив на економічну стійкість України.

Фінансова підтримка промисловості включає різноманітні програми та проекти, спрямовані на стимулювання інвестицій, впровадження нових технологій, модернізацію виробничих потужностей та розвиток інфраструктури. Основні форми такої підтримки представлено на рис. 2.8.

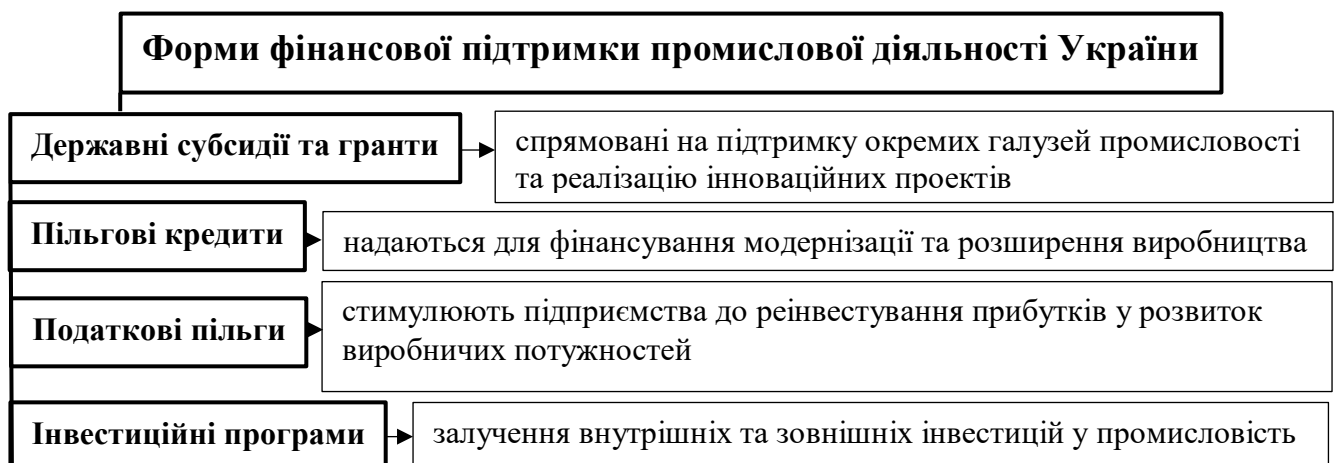

Рисунок 2.8 – Основні форми фінансової підтримки промислової діяльності України

Джерело: складено автором

Варто відмітити Що в Україні діє низка державних та міжнародних програм підтримки розвитку промислової діяльності.

Зокрема Україна реалізує низку державних програм, спрямованих на підтримку промисловості, серед яких основними є:

- 1) *програма розвитку промисловості* (передбачає субсидії на модернізацію підприємств та впровадження інноваційних технологій);
- 2) *державна програма підтримки малого та середнього бізнесу* (надає пільгові кредити та гранти для розвитку промислових МСП);
- 3) *програма експортного стимулювання* (спрямована на підтримку підприємств, що орієнтуються на зовнішні ринки, включаючи страхування експортних кредитів та фінансування маркетингових заходів).

Також Україна активно співпрацює з міжнародними фінансовими інститутами та організаціями для залучення фінансової підтримки, серед яких:

- 1) *програми Європейського Союзу* (включають фінансування в рамках програм Horizon 2020 та COSME, спрямованих на розвиток інновацій та підтримку підприємництва);
- 2) *Світовий банк та МВФ* (надають кредити та гранти на модернізацію інфраструктури та розвиток промислових кластерів);
- 3) *Проекти Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР)* (спрямовані на підтримку енергоефективності та сталого розвитку промислових підприємств).

Розглянемо деякі з програм більш детально.

Зокрема «Проект SMARTY» визначає основною проблемою надмірну фрагментацію Індустрії 4.0 (методології, технології, сектори, галузі) і ставить за мету створення єдиної бази знань про найкращі практики регіонального розвитку і в промисловості також [21].

Ще одним є «Проект InnoHEI», який об'єднує сім країн ЄС, спрямований на покращення культури підприємництва та креативності в регіонах ЄС. Це надає значні переваги для закладів вищої освіти (ЗВО) у сфері розвитку інновацій, зокрема через поширення та вдосконалення процесу

підприємницького відкриття (EDP), що є основною стратегією смарт-спеціалізації регіонів. У цьому процесі ЗВО розглядаються як інституції, що володіють найкращою інноваційною інфраструктурою та мають високий потенціал для нових розробок. Оскільки малий і середній бізнес (МСБ) часто розділений на численні мікросегменти, центри на базі ЗВО можуть інтегрувати та підтримувати консолідовані процеси розробок і залучення підприємців. Проєкт спрямований на подолання численних бар'єрів у цих процесах об'єднання [21].

В свою чергу «Проєкт PASSPARTOOL» об'єднує сім країн ЄС, що мають на меті розробку нових інструментів та показників для оцінки інноваційного розвитку в сфері загальної інноваційної культури промислових підприємств. Основна ідея проєкту полягає у стимулюванні неформальних, м'яких та відкритих інноваційних процесів, з акцентом на інновації, які не ґрунтуються на дослідженнях та розробках (non-R&D) та соціальні інновації. В рамках проєкту проводяться обміни між країнами, тематичні воркшопи та тренінги, виявлення інструментів політик та практик, що сприяють розвитку та впровадженню планів дій, а також створюються численні промоційні матеріали [21].

Надзвичайно важливим є «Проєкт INNO Industry» спрямований на покращення політик розвитку інновацій шляхом активнішого залучення кластерів до Індустрії 4.0. Через низку факторів, таких як перенесення виробничих потужностей до Азії, внесок промисловості у ВВП ЄС постійно знижувався з 2000-х років. Як наслідок, у ЄС виникла нагальна потреба трансформувати промисловість у більш «розумне» виробництво (smart manufacturing). Основними напрямками цієї трансформації є прискорення інноваційних процесів, діджиталізація та смарт-спеціалізація регіонів. Кластери вже зарекомендували себе як ефективний інструмент регіонального розвитку. За статистикою, підприємства, які є частиною розвинутих кластерів, демонструють значно вищі показники інноваційності та конкурентоспроможності порівняно з тими, що не об'єднані в кластери.

Відповідно, регіональні кластерні політики можуть стати інструментом для стимулювання трансформаційних процесів у промисловості.

Мета проєкту INNO Industry – збільшити частку кластерів, залучених до проєктів Індустрії 4.0, через вдосконалення відповідних регіональних та національних політик [21].

Ще одним важливим проєктом є «DIGITAL REGIONS» – розробка регіональних політик для цифрової трансформації в рамках Індустрії 4.0. Проєкт DIGITAL REGIONS об'єднує 8 країн ЄС, які вирішують спільне завдання: як найкраще адаптувати свої політики для підтримки промисловості у переході на Індустрію 4.0.

Основна мета проєкту полягає у тому, що до 2022 року частка малих і середніх підприємств (МСП), що впровадили рішення Індустрії 4.0, повинна досягти 15% від загальної кількості підприємств. Головна стратегія: вдосконалення інноваційних політик. «Усі країни ЄС, що є партнерами проєкту, розглядають промисловість як пріоритет смарт-спеціалізації. Партнерство у проєкті DIGITAL REGIONS представляє оптимальне поєднання організацій, які формують інноваційні ланцюги доданої вартості, включаючи регіональні адміністрації, університети, Центри І4.0 та агенції з розвитку бізнесу» [21].

Значна частина наших регіонів є індустриальними, але цей потенціал швидко втрачається в зв'язку з військовими діями та кризою розвитку економіки країни. Згідно з оглядом регіональних політик від 2018 року, наші регіональні адміністрації не мали цільового фокусу на Індустрії 4.0. Конкурс Мінрегіонпрому, який відбувся наприкінці 2020 року і фінансувався коштами ЄС, не продемонстрував жодних суттєвих зрушень у розвитку промисловості та високих технологій – серед виграних 16 проєктів не було жодного проєкту Індустрії 4.0. Саме тому подібні ініціативи є пріоритетом для нового проєкту «Інтеграція 4.0», що реалізується АППАУ та Інститутом Економіки та Прогнозування НАНУ в п'яти регіонах України. Якщо на рівні державних політик немає ні волі, ні розуміння необхідності переходу до Індустрії 4.0, це

слід змінювати хоча б такими невеликими кроками [21].

Перелічена фінансова підтримка та проекти промислової діяльності позитивно впливає на економічну стійкість країни, а саме на:

- підвищення продуктивності та конкурентоспроможності;
- зростання інвестицій та модернізація виробництва;
- створення робочих місць та розвиток людського капіталу.

Фінансова підтримка сприяє впровадженню нових технологій, що підвищує продуктивність праці та якість продукції. Це, в свою чергу, дозволяє українським підприємствам конкурувати на глобальних ринках та розширювати експортні можливості.

Залучення фінансових ресурсів дозволяє модернізувати виробничі потужності та інфраструктуру, що є необхідною умовою для зростання промислового сектору. Інвестиції у високотехнологічні галузі сприяють диверсифікації економіки та зменшують залежність від традиційних секторів.

Розширення промислового виробництва сприяє створенню нових робочих місць та підвищенню рівня зайнятості. Крім того, програми фінансової підтримки часто включають компоненти професійної підготовки та перекваліфікації кадрів, що підвищує загальний рівень людського капіталу в країні.

Моніторинг програм та проектів фінансової підтримки промислової діяльності є важливим інструментом для оцінки їхнього впливу на економічну стійкість України. Ефективна реалізація таких програм сприяє підвищенню продуктивності, зростанню інвестицій та створенню нових робочих місць. В умовах сучасних економічних викликів фінансова підтримка промисловості стає ключовим чинником стабільного розвитку та конкурентоспроможності країни на глобальному ринку.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДТРИМКИ ПРОМИСЛОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИКА ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ КРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

3.1. Пропозиції щодо покращення розвитку показників промислової діяльності країни в умовах кризи

У військовий кризовий період промислова діяльність може виявитися особливо важливою для забезпечення національної безпеки та економічного відродження країни. На рис. 3.1 нами запропоновані деякі можливі стратегії та заходи з даного питання.

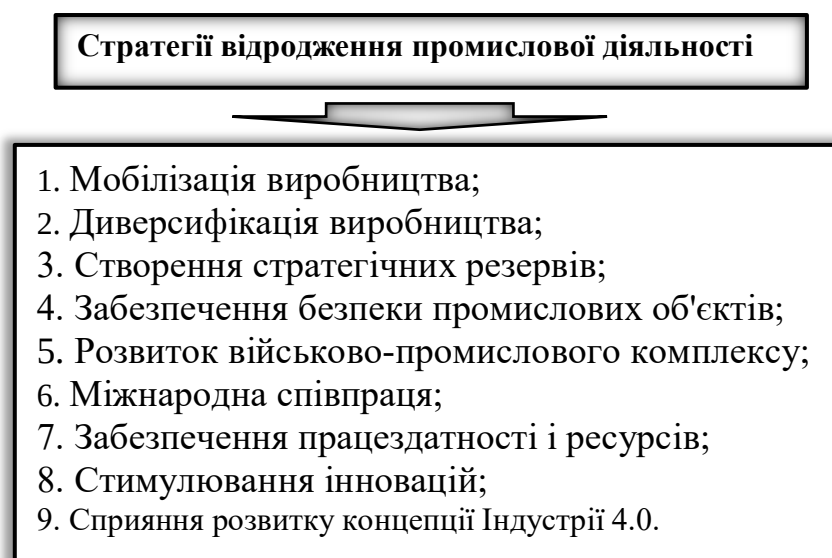

Рисунок 3.1 – Стратегії економічного відродження промислової діяльності в умовах кризи війни

Джерело: складено автором

1. Виробництво товарів і матеріалів, які необхідні для забезпечення військових потреб, таких як зброя, амуніція, військова техніка та інші ресурси.

2. Збільшення різноманітності виробництва, щоб забезпечити економічну стійкість та здатність пристосовуватися до змін у воєнному середовищі.

3. Формування запасів стратегічних ресурсів та матеріалів, які можуть стати критичними у воєнний період.

4. Заходи з підвищення безпеки на важливих промислових об'єктах, щоб запобігти можливим нападам або саботажам.

5. Підтримка та розвиток промислових підприємств, які спеціалізуються на виробництві військової техніки та обладнання.

6. Співпраця з іншими країнами для обміну технологіями, досвідом та ресурсами в галузі оборонної промисловості.

7. Забезпечення працівників промисловості необхідними ресурсами, включаючи продовольство, воду та енергію, для підтримки нормального функціонування виробничих потужностей під час кризових ситуацій.

8. Інвестиції у дослідження та розвиток нових технологій для підвищення ефективності виробництва та забезпечення конкурентоспроможності національних підприємств у воєнних умовах.

9. У кризовий військовий період розвитку промисловості країни концепція Індустрії 4.0 може виявитися критично важливою для забезпечення національної безпеки, ефективності та стійкості виробництва. Наведемо деякі можливі шляхи використання Індустрії 4.0 у цих умовах, а саме:

- *автоматизація та роботизація* (використання роботів та автоматизованих систем для збільшення продуктивності та ефективності виробництва в умовах обмежених людських ресурсів або загроз від ворожих дій);

- *інтернет речей (IoT) для моніторингу та управління* (впровадження сенсорних систем та IoT-технологій для моніторингу та управління виробничими процесами, що дозволяє швидко реагувати на зміни у виробничому середовищі);

- *аналітика даних для прийняття рішень* (використання аналітичних інструментів та штучного інтелекту для аналізу великих обсягів даних, що допомагає прогнозувати та оптимізувати виробничі процеси у військових умовах);

- *кібербезпека* (захист промислових систем від кібератак та злочинних втручань шляхом впровадження відповідних кіберзахисту);

- *гнучкі та розподілені виробничі системи* (розробка гнучких та розподілених систем виробництва, що дозволяють швидко переносити виробництво на інші об'єкти у разі загрози або потреби);

- *виробництво на замовлення* (використання концепції виробництва на замовлення та персоналізованих виробничих процесів для швидкої адаптації до змінних умов військового конфлікту);

- *об'єднані (колаборативні) робочі платформи* (створення об'єднаних робочих платформ для спільної розробки та виробництва важливих продуктів у воєнних умовах);

- *використання 3D-друку* (застосування технологій 3D-друку для швидкого виготовлення деталей та компонентів у разі потреби).

Ці стратегії можуть допомогти забезпечити стійкість та готовність промислового сектору під час військових кризових ситуацій.

В цілому, умови кризи вимагають комплексного підходу до покращення розвитку промислової діяльності країни. Це передбачає в першу чергу стимулювання інновацій, а саме, збільшення інвестицій у дослідження та розвиток, надання фінансових пільг для підприємств, що впроваджують інноваційні технології, та підтримка стартапів у галузі промисловості. Не менш важливим як ми вже зазначали в попередніх розділах роботи є підтримка малих та середніх підприємств (МСП), а саме, забезпечення доступу до фінансування для МСП через кредитні програми, гранти та підтримку банківських установ для надання кредитів підприємствам [31].

Важливим є і розвиток цифровізації, та підвищення ефективності виробництва, адже стимулювання впровадження цифрових технологій у виробництві, включаючи Internet of Things (IoT), штучний інтелект (AI) та автоматизацію процесів, впровадження енергоефективних технологій, вдосконалення логістики та ланцюга постачання, а також зменшення втрат та витрат на виробництві покращить промислову діяльність в цілому.

Не менш важливим є розвиток людських ресурсів, а саме, збільшення інвестицій у навчання та підвищення кваліфікації працівників для

відповідності вимогам сучасного промислового виробництва.

І на кінець, стимулювання експорту та підтримка конкурентоспроможності промислових підприємств є також непростим та обов'язковим завданням, адже підтримка експорту продукції за кордон та просування українських товарів на міжнародному ринку, сприяння розвитку конкурентоспроможних галузей та виробництва товарів високої якості за доступними цінами є непростим завданням але обов'язковим для розвитку промислової діяльності країни

Саме ці заходи можуть сприяти покращенню розвитку промислової діяльності країни навіть у складних економічних умовах.

3.2. Модель та інструменти державної підтримки розвитку промислової діяльності України в умовах Індустрії 4.0

Державна підтримка розвитку промислової діяльності України в умовах Індустрії 4.0 може базуватися на комплексній моделі, що включає в себе різноманітні інструменти та заходи. Вона включає в себе створення сприятливого законодавчого середовища, забезпечення фінансової підтримки та інвестицій, створення та підтримку інноваційних екосистем, реформу освіти та підготовку кадрів, сприяння технологічному трансферу та міжнародній співпраці, стимулювання інновацій, а також надання консультаційної та підтримки послуг для підприємств. Ключові елементи такої моделі представлені на рис. 3.2.

Ця модель має бути гнучкою та адаптованою до потреб та особливостей промислового сектору України, забезпечуючи стабільний та стійкий розвиток промисловості в умовах Індустрії 4.0. Для цього необхідно проводити постійний моніторинг та аналіз європейських проектів та програм щодо розвитку Індустрії 4.0, особливо для тих, хто бере участь у проекті "Інтеграція 4.0".

Рисунок 3.2 – Модель та інструменти державної підтримки розвитку промислової діяльності України в умовах Індустрії 4.0

Джерело: складено автором

У рамках таких проєктів є можливість вивчити методику підприємницького відкриття та знайти відповіді на питання про те, які проєкти та практики є найбільш ефективними для регіонального розвитку промислових секторів, а також де саме в цьому контексті знаходиться Індустрія 4.0. Такий аналіз допомагає отримати нові ідеї, надихнути та зорієнтувати дії промислових підприємств. Особливо важливо враховувати,

що наразі дуже мало реалізованих ідей розвитку, тому такий аналіз європейських проєктів можна узагальнити на всі програми і проєкти, пов'язані з Індустрією 4.0. Але ми повинні констатувати той факт що нині наша держава є слабкою щодо питання розвитку концепції Індустрії 4.0 в промисловій діяльності в умовах військової кризи. Як і до повномасштабного вторгнення росі в Україні так і на сьогодні вона майже абсолютно відсутня в будь-яких активних проєктах або програмах, які вже декілька років розвиваються бізнес-спільнотами української Індустрії 4.0. Відсутність ефективної підтримки держави - це головна проблема у розвитку Індустрії 4.0 в Україні. Це перший виклик, який потрібно спільно розглядати і змінювати.

Значна частина регіональних адміністрацій також висловлює свої очікування, переважно стосовно конкретних проєктів інвестиційного та інноваційного розвитку промислової діяльності країни. Тому регіональні спільноти, що включають освітян, науковців, розробників та промисловців, повинні бути більш мобілізованими навколо конкретних проєктів з розвитку Індустрії 4.0 на регіональному рівні. Надалі, представлено 5 ключових ідей-рекомендацій, які можуть бути включені до порядку денного подібних дискусій на регіональному рівні.

Перша ідея стосується налагодження роботи з вже існуючими та перевіреними проєктами, пов'язаними з Індустрією 4.0. Такі інструменти, як регіональні Центри 4.0, кластери ІАМ, акселератори 4.0, Technology & Innovation Days, та ландшафти Індустрії 4.0, є готовими форматами та методиками, які вже довели свою ефективність і відповідають кращим європейським практикам. Тому масштабування та адаптація їх до регіонального контексту залежить від консенсусу місцевих стекхолдерів, включаючи місцеву владу.

Друга ідея пов'язана з використанням досвіду та знань, набутих у розвитку вже існуючих інструментів в Україні. Це спрощує процес масштабування, оскільки відомо, що працює або не працює. Однак це не повинно обмежувати введення нових ініціатив, проєктів та інструментів, а

навпаки, сприяти їх активному впровадженню, використовуючи міжнародний досвід.

Третя ідея має на меті створення та фільтрування ідеї через послідовні зібрання, де краще розглядати ідеї і перетворювати їх на проєкти. Важливо готувати такі зібрання ретельно та презентувати на них власний та зарубіжний досвід та найкращі практики.

Четверта ідея має на меті розвивати спільні ініціативи з Центральним урядом, щоб зміцнити підтримку Індустрії 4.0. Разом з регіонами необхідно змінювати ситуацію, залучаючи впливових осіб з Центрального уряду, лобіюючи тему Індустрії 4.0 та залучати кошти з існуючих проєктів.

П'ята ідея ґрунтується на зосередженні увагу щодо інноваційних кластерах, які стануть опорою для розвитку Індустрії 4.0. Такі кластери є ключовими структурами, на які можна покластися для швидкого розвитку Індустрії 4.0 [29].

У результаті аналізу моделі та інструментів державної підтримки розвитку промислової діяльності в Україні в умовах Індустрії 4.0 можна зробити наступні висновки, а саме: модель державної підтримки охоплює широкий спектр інструментів, що враховують різноманітні аспекти промислового розвитку; з урахуванням швидкої зміни технологій та вимог ринку, модель потребує постійної адаптації та вдосконалення для ефективності; ефективність моделі залежить від активної участі всіх зацікавлених сторін, включаючи державні органи, бізнес-спільноту, академічний сектор та громадські організації; забезпечення стабільного фінансування програм та ініціатив є ключовим аспектом успішної реалізації моделі; розвиток промисловості в умовах Індустрії 4.0 потребує активної міжнародної співпраці та обміну кращими практиками з іншими країнами.

Загалом, впровадження ефективної моделі державної підтримки розвитку промислової діяльності в Україні може сприяти створенню конкурентоспроможного та інноваційного промислового сектору, що відповідає вимогам сучасної економіки.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти нами було розглянуто та узагальнено теоретичні аспекти економічної сутності менеджменту промислової діяльності в умовах кризи, яка полягає у здатності забезпечувати стабільне функціонування підприємств, оптимізацію виробничих процесів, підвищення ефективності використання ресурсів та адаптацію до змін у зовнішньому середовищі. Менеджмент відіграє ключову роль у забезпеченні конкурентоспроможності промислового сектора в умовах економічної нестабільності. Також нами було розглянуто сутність поняття «промислової діяльності» та «промислового виробництва» та досліджено складові елементи промислової діяльності. Розкрито основні фактори кризи промислової діяльності, а саме економічні, політичні, технологічні, природні та екологічні. Управління промисловою діяльністю в умовах кризи виявляється складним процесом, що вимагає системного підходу та гнучкості у прийнятті рішень. Компетентне управління надає можливість не лише забезпечити виживання підприємств у складних періодах, але й створити передумови для їх подальшого розвитку та процвітання.

Законодавча база регулювання промислової діяльності на рівні країни визначає основні принципи та правила, які спрямовані на забезпечення стабільності, розвитку та конкурентоспроможності промислового сектору. Ця база включає в себе закони, постанови, регулятивні акти та інші нормативні документи, що регламентують усі аспекти промислової діяльності, включаючи виробничі процеси, стандарти якості, охорону праці, охорону навколишнього середовища та інші аспекти. Важливою складовою ефективною законодавчої бази є її відповідність сучасним вимогам економічного розвитку, технологічному прогресу та міжнародним стандартам. Також необхідно забезпечити взаємодію з іншими галузями права, зокрема податковим, торговельним, фінансовим та іншими секторами, для забезпечення комплексного підходу до регулювання промислової діяльності.

Законодавча база має стимулювати інвестиції в промисловий сектор, сприяти його розвитку та модернізації, забезпечувати захист прав інвесторів та споживачів, а також забезпечувати ефективний контроль і нагляд за дотриманням законодавства. Крім того, вона повинна бути досконалою, прозорою та доступною для всіх зацікавлених сторін.

Отже, законодавча база регулювання промислової діяльності на рівні країни є ключовим інструментом у створенні сприятливого середовища для розвитку промислового сектору та забезпеченні його стійкості та конкурентоспроможності.

Використання інноваційних підходів та передового досвіду з інших країн для поліпшення промислової сфери в Україні може бути значущим каталізатором для швидкого подолання економічної кризи. Впровадження передових технологій, підтримка малих та середніх підприємств, інвестиції в науково-дослідну діяльність і розвиток, застосування принципів постійного вдосконалення та розбудова екологічно стійкого виробництва можуть значно підвищити економічний потенціал України та її конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

В той же час, для успішного впровадження інноваційних змін у промисловість України необхідно вирішити проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем інвестицій та інноваційною активністю, зменшення частки промислового виробництва та залежності від експорту сировини. Ключовими кроками у цьому напрямку є привертання інвестицій, розвиток наукових установ, покращення логістичної інфраструктури та підтримка експортоорієнтованих галузей з високим рівнем доданої вартості.

Провівши аналіз промислової діяльності можемо сказати що найкраще дане питання характеризує Індекс промислової продукції. Отже, за період з 2019 по 2023 рік індекс промислової продукції в Україні показував значні коливання, які були обумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Після спаду у 2019 та 2020 роках, спричиненого економічними проблемами та пандемією COVID-19, спостерігалось відновлення у 2021 році. Однак у 2022

році індекс знову впав через військові конфлікти та економічну нестабільність. У 2023 році почалося поступове відновлення промислового виробництва, що свідчить про певну стабілізацію та адаптацію до нових умов.

Моніторинг програм та проектів, що надають фінансову підтримку промисловості, відіграє важливу роль у визначенні їхнього впливу на економічну стійкість України. Успішна реалізація таких ініціатив сприяє підвищенню ефективності виробництва, збільшенню обсягів інвестицій та створенню нових робочих місць. У сучасних умовах економічних викликів фінансова підтримка промисловості стає вирішальним фактором для забезпечення стійкого розвитку та конкурентоспроможності країни на світовій арені.

Щодо пропозицій покращення розвитку показників промислової діяльності країни в умовах кризи нами було запропоновано наступні стратегії відновлення промислової діяльності: мобілізація виробництва; диверсифікація виробництва; створення стратегічних резервів; забезпечення безпеки промислових об'єктів; розвиток військово-промислового комплексу; міжнародна співпраця; забезпечення працевдатності і ресурсів; стимулювання інновацій; сприяння розвитку концепції Індустрії 4.0.

Також була запропонована модель та інструменти державної підтримки розвитку промислової діяльності України в умовах Індустрії 4.0. В цілому впровадження ефективної моделі державної підтримки промислового сектору в Україні може сприяти створенню конкурентоспроможного та інноваційного галузевого комплексу, який відповідатиме вимогам сучасної економічної парадигми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аджемоглу Д.А., Робінсон Д. Чому нації занепадають: походження влади, багатства та бідності: переклад з англ. О. Дем'янчук. Київ, 2016. 440 с.
2. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 09.04.2024)
3. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 20.04.2024)
4. Державна митна служба України. URL: <https://www.facebook.com/UkraineCustoms/posts/pfbid0zSJn3cxKzoQgh6qTTfQzuT7TWaXk6mC8CWWQZLHf2EjfrioKkG7HJXHsxdMfJYX6l> (дата звернення: 10.04.2024)
5. Державний комітет статистики. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 12.04.2024)
6. Економіка України у 2023 році: головне. URL: <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/> (дата звернення: 10.04.2024)
7. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 01.03.2024)
8. Закон України «Про охорону праці». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 18.03.2024)
9. Закон України "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 21.03.2024)
10. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 24.03.2024)
11. Закон України «Про національну безпеку України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T182469?an=1> (дата звернення: 09.03.2024)

12. Закон України «Про особливості управління об'єктами державної власності в оборонно-промисловому комплексі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3531-17#Text> (дата звернення: 09.03.2024)

13. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 13.01.2024 № 3715-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text> (дата звернення: 09.03.2024)

14. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фінансове оздоровлення державного підприємства «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова» від 23.03.2017 № 1987-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1987-19#Text> (дата звернення: 09.03.2024)

15. Зовнішня торгівля України товарами у січні–серпні 2023 року. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 09.04.2024)

16. Ініціативи Індустрії 4.0 у країнах ЄС: досвід для України. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20204\(144\)/sep20204\(144\)_065_RyvakN,KernytskaA.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20204(144)/sep20204(144)_065_RyvakN,KernytskaA.pdf) (дата звернення: 17.03.2024)

17. Індекс промислової продукції в Україні. URL: <https://data.gov.ua/dataset/fbff7ca8-71db-442d-8032-84918961a95c/resource/8f6c6323-e87b-403c-b93c-c759c510bad5> (дата звернення: 13.03.2024).

18. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.03.2024)

19. Кайдзен і Total Quality Management. Японський метод управління. URL: <https://worksection.com/ua/blog/kaizen.html> (дата звернення: 12.03.2024)

20. KAIZEN: японська стратегія для успішного розвитку українського підприємництва. Лазоренко Т.В., Тимощук С.П. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/3312-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B>

0%D1%82%D1%82%D1%96-3268-1-10-20220421.pdf (дата звернення: 13.03.2024)

21. Кращі проекти та практики регіонального розвитку ЄС в Індустрії 4.0. URL: <https://www.industry4ukraine.net/eu-regional-development-in-industry-4-0/> (дата звернення: 11.04.2024)

22. Менеджмент. Маркетинг. Підприємництво : навч. посіб. / Т. Ф. Рябоволик, І. О. Андросук, А. О. Доренська [та ін.]. – Кропивницький : ЦНТУ, 2024. – 208 с. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/handle/123456789/13947> (дата звернення: 19.04.2024)

23. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі «Про затвердження Положення про комісію з формування переліку вітчизняної техніки та обладнання для агропромислового комплексу, вартість яких частково компенсується за рахунок коштів державного бюджету» від 13.04.2017 № 566. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0521-17#Text> (дата звернення: 09.04.2024)

24. Наказ Міністерства аграрної політики і продовольства «Про затвердження форм для отримання часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» від 18.04.2017 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0614-17#Text> (дата звернення: 01.04.2024)

25. Осауленко О., Панько О. Зміцнення законності у правозастосовному процесі // Право України. - 2004. – № 12. – С. 61 – 68.

26. Промислове виробництво - що це таке, визначення та поняття. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11037357-industrial-production> (дата звернення: 09.03.2024)

27. Постанова «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» від 1 березня 2017 р. № 130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2024)

28. Положення «Про Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України» від 7 вересня 2020 р. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2020-%D0%BF#n9> (дата звернення: 09.03.2024)

29. Платформа промислових та хайтек секторів. URL: <https://www.industry4ukraine.net/> (дата звернення: 10.04.2024)

30. Рябоволик, Т., Андрощук, І. (2024). Сучасна технологія антикризового управління як інструмент операційного та виробничого менеджменту в організації в контексті забезпечення принципів стійкості та сталості в умовах індустрії 5.0. *Економічний простір*, (189), 390-395. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/189-68> (дата звернення: 13.03.2024).

31. Рябоволик Т., Доренська А. Розвиток малих та середніх підприємств на регіональному рівні як ключовий чинник підвищення зайнятості населення регіону. Центральноукраїнський науковий вісник. *Економічні науки*, Вип. 10 (43). – Кропивницький: ЦНТУ, 2023. URL: [https://economics.kntu.kr.ua/pdf/10\(43\)/17.pdf](https://economics.kntu.kr.ua/pdf/10(43)/17.pdf) (дата звернення: 13.03.2024).

32. Розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року» від 17 липня 2013 р. № 603-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.03.2024)

33. Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року» від 15 січня 2014 р. № 25-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/25-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.04.2024)

34. Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку атомнопромислового комплексу на період до 2020 року» від 9 листопада 2016 р. № 943-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-2016-%D1%80#Text> (дата звернення:

07.04.2024)

35. Розпорядження «Про схвалення основних напрямків розвитку озброєння та військової техніки на довгостроковий період» від 14 червня 2017 р. № 398-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.03.2024)

36. Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року» від 15.01.2014 № 25-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/25-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 08.04.2024)

37. Розпорядження «Про схвалення Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року» від 30 травня 2018 р. № 430-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 01.04.2024)

38. Розпорядження «Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку атомно-промислового комплексу на період до 2026 року» від 29 грудня 2021 р. № 1804-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1804-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 06.03.2024)

39. Секрет інноваційного прориву Південної Кореї: досвід для України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2184059-sekret-innovacijnogo-prorivu-pivdennoi-korei-dosvid-dla-ukraini.html> (дата звернення: 19.03.2024)

40. Стартап: як відкрити для себе Америку і стати успішним удома. URL: https://ufincubator.com/ua/novini/1_startap--yak-vidkriti-dlya-sebe-ameriku-i-stati-uspishnim-udoma (дата звернення: 24.03.2024)

41. Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності. URL: <https://data.gov.ua/dataset/80469628-7630-4c3e-b010-7f564dc88b31> (дата звернення: 10.04.2024)

42. Укрметалургпром. URL: <https://www.ukrmetprom.org/category/arkhiv/>

43. Указ Президента України «Про Концепцію державної промислової політики». URL: https://ips.ligazakon.net/document/U102_03?an=291 (дата

звернення: 05.03.2024)

44. Хто є найбільшими інвесторами воєнного часу і якою є частка інвестицій у ВВП України, — дослідження. URL: <https://texty.org.ua/fragments/112449/hto-ye-najbilshymy-investoramy-voyennoho-chasu-i-yakoyu-ye-chastka-investycij-u-vvp-ukrayiny-doslidzhennya/> (дата звернення: 10.04.2024)

45. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.03.2024)

46. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 464 с.

47. Як у Швеції реалізували екологічно відповідальний підхід до виробництва? URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-u-shveciyi-realizuvaly-ekologichno-vidpovidalnyy-pidhid-do-vyrobnytva> (дата звернення: 22.03.2024)

48. CAS Industrie 4.0 – von der Idee zur Umsetzung. URL: https://www.zhaw.ch/de/engineering/weiterbildung/detail/kurs/cas-industrie-4-0-von-der-idee-zur-umsetzung/?gad_source=1&gclid=Cj0KCQjw6auyBhDzARIsALIo6v9o0L_7abxcg1arodAimY_bGEqrcCHK2UsuEnnOPtdrv72yqYn1tzcaAu9fEALw_wcB (дата звернення: 09.03.2024)

49. World Development Indicators. Manufacturing, value added (% of GDP). 1998-2022. URL: [Manufacturing, value added \(% of GDP\) | Data \(worldbank.org\)](https://data.worldbank.org/ny.fab) (дата звернення: 09.04.2024)

50. GDP per capita, PPP (current international \$) 2022. URL: [GDP per capita, PPP \(current international \\$\) | Data \(worldbank.org\)](https://data.worldbank.org/ny.fab) (дата звернення: 09.04.2024)